

ÇORUM'UN MECİDÖZÜ'NDE ÂŞIK PAŞA-OĞLU ELVAN ÇELEBİ ZÂVİYESİ

SEMAVİ EYİCE

Göklerin esrarını bilür - idi
Denizün üstinde yügürür - idi
Hızr ile yürür-idi her gün bile
Komaz-idi ki kimesne gark ola
Gülşehrî

(Ahi Evran Mesnevi'si)

Kırşehir'de güzel bir mermer türbede yatan Âşık Paşa Türk tasavvuf'unda ve edebiyat ile dili tarihinde, büyük bir isimdir. Onun oğullarından Elvan Çelebi'nin adına ise daha kuzeyde, Amasya ile Çorum arasında Mecidözü yakınında bir zâviye vardır. Âşık Paşa oğlu Elvan Çelebi'nin türbesi de bu zâviyenin bitişiğinde bulunur. Âşık Paşa ailesinin daha sonraları yaşamış bir ferdi de *Tevarih-i Âl-i Osman* adlı kitabı ile tanınan, Âşık Paşazâde diye bilinen Derviş Ahmed Âşıkî'dir. Rahmetli Fuad Köprülü, Anadolu'daki Türk Edebiyatı, tasavvuf tarihi ve hattâ Türkleşme tarihi hakkındaki çeşitli yazılarında bu ailenin fertlerine temas etmiş, onların eserlerinden bahsetmiştir. Onun hatırasını anmak üzere hazırlanan cilde, Elvan Çelebi zâviyesine dair bu araştırma ile katılmayı uygun bulduk.

I

Yeri ve hakkında bilinenler

Çorum'un doğusunda, Çorum-Zara-Amasya yolu üzerinde Mecid-özü kazası¹ kuzeyinde Elvan Çelebi veya Tekke köyünde bugün El-

¹ A. D. Mordtmann, *Anatolien, Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien*, (nşr. F. Babinger), Hannover, 1925, s. 476; 20 Kasım 1858'de uğradığı Mecidözü'nü Hadschi Köi (=Haeiköy) olarak kaydeder. O sırada burası 220 (20 si Ermeni) evli büyücek bir köy idi. H. Hüsâmeddin, *Amasya tarihi*, İstanbul, 1326/1330, I, s. 390 da Mecidözü hakkında şunları yazar: "Avkatlıoğlu Hacı Ali Ağa'ya nisbetle Hacı köyü demekle de

van Çelebi camii denilen bir eski zâviye ile yanında türbesi bulunmaktadır. Bu eser, kasabanın girişinde düzlüktedir. Daha geride, mahalle arasında harab bir de hamam vardır ki, halk bunun da Elvan Çelebi zâviyesi manzumesinin bir parçası olduğunu söylemektedir.

Âşık Paşa'nın torunlarından Derviş Ahmed Âşıkî (1393 ? -1481), bu tekkeden bahseder. Mûsa Çelebi tarafını tuttuğu için Tokat kalesine kalebent edilen akıncı beylerinden Gazi Mihaloğlu Mehmed Bey, Osmanlı Paşalarının şefâati ile affedilerek çıkarıldığında Elvan Çelebi tekkesine uğrar ve buradan Âşık Paşa oğlunu yanına alarak, Ulubad köprüsü başında Sultan Murad ile "Düzmece" denilen Mustafa arasındaki mücadeleye katılırlar². Bu küçük not, Elvan Çelebi tekke ve zâviyesinin 1422 de mevcut olduğuna ve aynı sülâleden Derviş Ahmet Âşıkî'nin burada yaşadığına bir işarettir. Macaristan'da Şebeş (almanca : Mühlenbach) li Georg adında birisi, Türklere esir düşerek 1436-1458 yılları arasında Anadolu'da bir Bey'in hayvanlarına bakmıştır. Sonraları Avrupaya dönerek Dominiken papazı olan ve Roma'da ölürek *Santa Maria sopra Minerva* kilisesine gömülen bu Macar, XV. yüzyılın sonlarına doğru lâtince olarak bir kitap yazmıştır. *Tractatus de moribus condictionibus et nequicia Turcorum* başlıklı bu kitabın 15. bölümünde Anadolu'daki bazı büyük ziyaretleri anlatır. Herhalde Orta-Anadolu'nun muayyen bir bölgesinde yaşadığından adlarını verdiği *velî*'ler sayılıdır. *Sedichasi* (=Seyid Gâzi), *Hadschi Pettesch* (=Hacı Bektaş), *Ascik passa* (=Âşık Paşa) dan sonra *Alwan passa* yani Elvan Paşa (yani Çelebi) yi bildirir. Ve bu listeye bir de *Şeyh passa* yani Şeyh Paşa'yı ekler³. Elvan Çelebi'nin XV. yüzyılda Anadolu'da bir yabancının dahi alâkasını çekecek kadar tanınmış bir *Eren* sayılması dikkate değer. Fakat bu yetersiz bilgiler XVI. yüzyılda daha tam bir

meşhurdur. Gümüş Hacı köyünden ayırd edilmek için buraya Avkat Hacı köyü derler. Bu kasabanın yeri Danişmend'liler devrinde Bilâd-ı Rûm kadısı Abdülmecid-i Hürrevî malikânesi olduğundan 530 (=1135) tarihindenberi buraya Mecidözü denilmektedir. Bu kazadaki Türklerin ekserisi Bayındır, Kayı Türklerindedir.... Mecidözüne bağlı bugün bir Avkat köyü vardır". Biz burada daha yaygın olduğundan Elvan imlâsını kabul ettik, Bu, Ulvan علوان olarak da okunur, krş. Hüseyin Ef. *Hadikatü'l-cevâmi* I, s. 45 (*Elvan lâfzının sahihi Ulvan'dır*). Aynı isimli bir başka şahıs Bursa'da bir (L. Baykal, *Bursa ve anıtları*, Bursa 1950, s. 37); İstanbul'da da iki (*Hadika*, I, s. 45, 148) cami'in kurucusudur. Bir Elvan Çelebi avarızının kaldırılmasına dair Topkapı Sarayı arşivinde de bir vesika (E. 11352) bulunmaktadır, krş. *Arşiv kılavuzu*, İstanbul 1940, II, s. 136.

² Âşık Paşa - zâde, *Tevârihi Âl-i Osman* (nşr. Atsız), *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1949, s. 157; böl. 84.

³ Bu kitabın 15. bölümünün ingilizce tercümesi, F. W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford 1929, II, s. 494-497'de bulunmaktadır.

hal almakta ve tesadüfen buradan geçen yabancı bazı seyyahlardan burası hakkında daha tafsilâtlı bilgi edinmek mümkün oluyor. 1553-1555 yılları arasında İstanbul'da bulunan Alman, Hans Dernschwam (1494-1568), İran'a karşı sefere çıkmış olan Kanunî Sultan Süleyman ile görüşmek üzere, Elçi, flaman asıllı Ogier Ghislen de Busbeek (Busbeck)'in maiyeti ile 1555 yılı Mart ayında İstanbul'dan Amasya'ya gittiğinde, yolu üzerinde bulunan Elvan Çelebi köyüne de uğrarlar⁴.

Hans Dernschwam, XVI. yüzyıldaki Türk medeniyeti ve tarihine dair pek değerli bilgilerle dolu seyahatnâmesinde, 5 Nisan günü saat 6 da Çorum'dan ayrıldıklarını ve saat 11 e doğru *Alwan Czelibi* (=Elvan Çelebi) adındaki köye vardıklarını yazar. Dernschwam'a göre : *Dervişlere barınak olan bir tesisten dolayı buraya Tekke derler. Rumların kaliguri yani keşişleri gibi burası dervişlere mahsus bir nevi manastır ve inziva yeridir. . . . bu Elvan Çelebi denilen köyde ahşap bir mescid vardır. Biz de bunun yanında konakladık. Buraya dervişler, duvarlarından anlaşıldığı gibi eski yapılardan söktükleri taşlardan itinasız kâgir bir ibadet yeri yapmışlardır". (Und von wegen der derwischwohnung nennen sy es Tekie, das ist bey inen derwisch closier und ainsideln, wie die krischen kaliguri haben (heremiti) . . . . In obstandem dorff Alwan Czelibi ist ein hulczene meczith, darneben wyr gelegen. Alda haben die derwisch sunderlich ein kirschen von stainen, schlecht gepawt, die von altten gepewen gerissen, wie man in gemewern sicht).* Seyyah bunun arkasından binanın tam bir Türk yapısı mı, yoksa eski bir Hıristiyan yapısı mı olduğu hususunda şüphelerini ortaya koyar ve yol hatıraları ile birlikte bu tekkenin bir krokisini de (Res. 1), ekledikten sonra, bu kroki ile tanıtılan binanın muhtelif kısımları hakkında bilgi verir ki kısaltılmış olarak şöylece özetliyebiliriz⁵:

⁴ H. Kiepert, *Beitrag zur inschriftlichen Topographie Klein-Asiens*, "Monatsberichten d. Kgl. Pr. Akad.-Berlin", Berlin 1863, s. 307-323; H. Kiepert, *Hans Dernschwams Orientalische Reise 1553 bis 1555*, "Globus" LII (Braunschweig 1887) I, s. 187-190; II, s. 202-205; III, s. 214-220; IV, s. 230-235 (ayrıca kitap halinde de çıkmıştır); H. Zimmerer, *Eine Reise nach Amasia im Jahre 1555*, "Programm d. Kgl. Gym. Ludwigshafen a. R.", Ludwigshafen 1899, s. 25 (Elvan Çelebi hakkında esas metinden pek az kısmı verir).

⁵ *Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien 1553/55*, (nşr. F. Babinger), München-Leipzig 1923, s. 201-206; Almanya'da Wolfenbüttel'de Herzog August Bibliothek'de bulunan Cod.-Guelf. 77. 1 Aug. 20 numaralı Dernschwam seyahatnâmesi'ndeki resmin bir fotoğrafı, bu kütüphane tarafından, ricamız üzerine temin edilmiştir. İsteğimizi büyük bir nezaket göstererek karşılayan Wolfenbüttel kütüphanesine ve müdürü Dr. Wolfgang M i l d e 'ye burada teşekkürlerimi tekrarlarım.

Nr. 1, “bir ibadet yeridir. Üzeri kirişler ile kapatılmış ve tonozu olmıyan bu yerin damı ahşap ve üstü toprak örtülüdür”.

Nr. 2, “bir yan kanat olup üstü bir yuvarlak tonoz ile örtülüdür”.

Nr. 3, “karşısına isabet eden kanat da Türklerin mimarisinde âdet olduğu gibi yuvarlak bir tonozla örtülüdür”.

Nr. 4, “giriştir, burası da yuvarlak bir tonoz ile örtülüdür”.

Nr. 5, “burası, halılar ile kaplı ve içeri pabuç ile girilmeyen bir türbedir. İçinde örtüler ile kaplanmış ve bir veliye ait bir kabir (sanduka) ile uzun şamdanlar vardır”. Krokide bu türbenin sandukası üst kenarına Dernschwam, burada yatanın adını yazmıştır :

Sepulchris Alwan czelibi = Elvan Çelebi'nin kabri

kelimeleri teşhis edilmektedir. Zaten içinde de bu husus doğrulanır.

Nr. 6, “yanda ise yine üç yuvarlak (beşik) tonozlu bir türbe daha yapılmıştır. Burada yatan da, Nr. 5 de yatan gibi ki ona Alwan Czelibi diyorlar, S. Jorgens'in bir yakın dostudur”. (*Sol S. Jorgens freundt sein gewesen, wie der in Nr. 5, welchen sy Alwan Czelibi nennen der S. Jorgen nechner befreundt sol sein gewest*). Bunun arkasından, kendi rahipleri gibi, buradaki dervişlerin de halka yalan yanlış hürâfeler anlattıklarını ve okumaları, yazmaları dahi olmadığını belirterek, “Elvan Çelebi'nin kim olduğu onlarca meçhuldür” der. (*Wer der Balwan (!) Czelibi gewesen, haben sy khain schriftt*). Dernschwam, ayrıca burada dervişlerin onlara uzun uzadıya aslında Georgios olan Hıdır İlyas'ın hikâyelerini anlattıklarını, onun bir cengâver olduğu, ölmezliği ve her yardım isteyene koştüğünü söylediklerini yazar ve civardaki tepede, Hıdır İlyas'ın izlerini gösterdiklerine de işaret eder. Şadırvanın suyu Hıdır İlyas'ın atının ayağın eşelemesi ile çıktığı söylenmekte ise de, bu suyun dışardan bir kanal ile geldiğini Dernschwam bazı izlerden anlar. Aynı suyun şadırvandan akını, tekrar zâviyenin dışına çıkmakta ve orada bunu develer ve diğer hayvanlar içmektedir. Dernschwam, mezarlar ve Türk mezar taşları hakkında da genel müşâhedeler yaptıktan sonra, aynı köyde bir çeşmenin yanında, Elvan Çelebi tekkesinin muhtelif yerlerinde kullanılmış olan antik kitabelerin kopyalarını verir. Alman seyyahı Elvan Çelebi ile ilgili notlarına son verirken, bu köyün (adını bazen *Alwan* yerine *Balwan* yazar) evvelce *Aelkat* denilen büyük bir şehrin hâkimiyetine ait olduğunu bildirir.

Sagame köyü, bu eski Aelkat'ın yakınındadır ⁶. Elçilik heyeti 6 Nisan 1555 günü, Elvan Çelebi'den saat 6 da yola çıkarak, 4-5 saatte, Bağlıca (*Bagdlidczscha*) köyüne ulaşırlar. Buradan da ertesi gün 7 Nisan da, İstanbul'dan çıktıklarının tam otuzuncu günü Amasya'ya varırlar.

Kanunî Sultan Süleyman devrinde bir yabancı seyyah tarafından görülen, oldukça etraflı surette tarif edilen ve hattâ bir de krokisi çizilen Elvan Çelebi zâviyesi hakkında, aynı elçilik heyetinin başkam olan Elçi, flaman asıllı Ogier Gislen de Busbeek (=Busbecq) (? -1592) de izahat verir. Kurtköy (*Goukurthoy*) üzerinden Çorum'a (*Choron*) vardıklarını, buradan da Tekke köye (*Theke Thioi*) uğradıklarını yazar ⁷. Bu Tekke köy Elvan Çelebi tekkesi köyü olmalıdır. Busbeek bu hususta aynen Derschwam'ı tekrarlıyarak şu açıklamayı yapar: "Burada meşhur bir Türk tarikatı müessesesi vardır. Bunun mensuplarına derviş diyorlar. Bu dervişler bize "Chéderle" (Hızır İlyas olacak) nâmını verdikleri bir kahramana dair birçok şeyler anlattılar. Bu gayet cessus bir adam imiş. Bizim St. Georg'umuzla aynı zat olduğunu söylüyorlar ve bizim evliyaya atfettiğimiz hareketleri onlar da buna atfediyorlar. [Busbeck St. Georg=Hızır İlyas hakkındaki halk efsanelerini uzun uzadıya anlatır]... Câmîin içinde gayet temiz bir suyu bulunan, fevkâlâde güzel mermerden bir çeşme vardır. Dervişler bu suyun Hızırın beygirinin idrarından fışkırdığına bizi inandırmak istiyorlar". Bunun arkasından Busbeek yeni bazı efsaneleri anlatır. Derschwam ve Busbeek'in yazdıklarından anlaşıldığına göre, XVI. yüzyılda, hiristiyanların Georgios efsanesi Hızır İlyas adıyla islâmlaşmış olarak Elvan Çelebi'de yaşıyor ve burada bir takım hurafelere inanılıyordu.

Elvan Çelebi zâviyesi hakkında, Kâtib Çelebi (1608-1657) tanınmış coğrafya eseri olan *Cihannümâ*'sında şu kısa bilgiyi verir ⁸: "*Çorum'dan bir merhale Şark'da, Şeyh Elvan tekkesi vardır. Azim ziyafethânedir ve misafire riâyet ederler*". Osmanlı İmparatorluğunda boydan boya dolaşan Evliya Çelebi de yine aynı XVII. yüzyıl içlerinde 1057 (=1647) de Erzurum'dan İstanbul'a dönerken uğradığı Çorum'dan

⁶ F. Babinger, notlar kısmında (kşl. s. 298, not 123) böyle bir yerin bugün haritalarda bulunmadığını bildirir ise de bu yanlıştır. Bu *Sagame* köyü herhalde eski seyyahların adını çeşitli şekillerde kaydettikleri *Çağna* ve *Çayna* köylerinden biri olmalıdır, bu hususda bk. N. Köseoğlu, *Yer adları, "Çorumlu"*, nr. 4, (1938), s. 140.

⁷ *The foar epistles of A. G. Busbequias concerning his Embassy into Turkey*, London 1694, s. 87-89; *Vier Briefe aus de Türcki* (tre. ve nşr. W. von der Steinen) Erlangen 1926, s. 61-62; *Türk mektupları* (tre. H. Cahit Yalçın), İstanbul 1938, s. 76-77; ayrıca bk. M. Peytraud, *De Legationibus Augerii Gislenii Busbequii* (thèse) Paris 1897.

⁸ Kâtib Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul, 1145, (Müteferrika bask.) s. 625.

bahseder. Anlaşıldığına göre, Evliya Çelebi Çorum'a başka bir yoldan inmiş ve Elvan Çelebi'den geçmemiştir. Burası hakkında sadece şu kısa bilgiyi verir⁹: “*Bu Çorum kurbinde Şeyh Elvan Çelebi bin Âşık Paşa ziyaretgâhı vardır. Kendisi Orhan Gazi meşâyihindedir. Birçok te'lifâtı vardır*”. Evliya Çelebi zamanında dahi, burası daha önce olduğu gibi artık bir ana kervan yolu üzerinde değildir. Ana menzil yolu biraz daha yukarıdan, Osmançık-Gümüş Hacı köyü-Merzifon üzerinde Amasya'ya bağlandığından, Amasya'ya giderken Elvan Çelebi'den geçen seyyahlar oldukça nâdirdir.

Amasya'dan gelen İngiliz seyyahı W. Hamilton, 15 Ağustos 1836'da, Bayındır köyü-Hacı köyü (şimdi Mecidözü) den geçerek, 16 Ağustosta Afhat veya Aurhatköy üzerinden, Tekke köyüne ulaşır. Burada ki Aurhatköy, Avkat köy olmalıdır. Burada hayli eski kalıntı ve bir de kilise olduğu söylenen bir yıkıntı görür. Buradan Tchaana (=Çağana) dan geçerek Tekieh'e varır. Avkat köyünün 1 saat kuzeyinde olan, adı *Tekieh* şeklinde yazılan Tekke köyü ise Elvan Çelebi köyünden başka bir şey değildir. Hamilton'un dikkatini, devşirme malzeme olarak zâviyenin duvarlarında kullanılmış eski kitabeler çeker. Buradan sonra seyrek ağaçlı ormanlık bir araziden geçerek Çorum'a varır¹⁰. G. G. C. Anderson ise, 3 Haziran 1896 (veya 1899) da Anadolu'nun bu bölgelerindeki Roma devrine ait yolların güzergâhını ararken, Çorum'dan, Elvan Çelebi'ye gelmiş, burasının eski Eukhaita şehrinin yeri olduğuna kani olarak, yoluna devam etmiştir. Roma yolu, Elvan köyüne 45 dakika mesafedeki (atla olmalı) Alviran'dan geçmektedir. Anderson, Hacıköy (şimdi: Mecidözü) e 1-1 1/4 saat mesafedeki Tchazhana (Çağana) dan geçerek yoluna devam eder. Seyyah Eukhaita'ya dair hristiyan efsanelerinin, islâmiyete intibak etmiş olduğunu belirtir¹¹.

Çorum Halkevi tarafından 1938-1946 yılları arasında yayınlanan *Çorumlu* dergisi'nde, bu eserin bazı fotoğrafları basıldığı gibi¹², Ne-

⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul, II (1314) s. 407; Çelebi başka bir seyahatinde de *meşhur âfâk* Elvan Çelebi ziyaretgâhının sadece adını vermektedir, krş. III, (1314) s. 240.

¹⁰ W. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, London 1842, I, s. 378; ayrıca bk. C. Ritter, *Vergleichende Erdkunde des Halbinsellandes Klein-Asien (Die Erdkunde: Asien, IX, I)*, XVIII, III, I, Berlin 1858, I, s. 148.

¹¹ J. G. C. Anderson, *A Journey of exploration in Pontus (Studia Pontica I)*, Bruzelles 1903, s. 9. Bu bölge ve çevresinde dolaşmış olan yabancı seyyahlardan Barth, Chesney, Feuille, Fontanier, Otter, Ouseley, Perrot, Tozer ve Van Lennep'in yazılarında Elvan Çelebi tekkesine dair bir nota rastlanmamıştır.

¹² “Çorumlu”, nr. 11, 15 Şubat 1938; kötü klişeler halinde bazı fotolar vardır.

şet Köseoğlu tarafından aynı derginin üç sayısında yayınlanan bir makalede, bu zâviye ve kurucusunun tarihî hüviyeti üzerinde durularak; buradaki kitabelerin kopyaları verilmiştir¹³ (s. 1374). Bugün kitabeler âdeta okunamaz halde bulunduğundan buraya biraz düzelterek kopyalarını koyuyoruz.

I. Binanın cephesindeki kitabe (Res. 12) :

1. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
2. يَا قَدِیْمِ الْاِحْسَانِ اِحْسَانِكَ الْقَدِیْمِ
3. اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ اِيَّاكَ نَسْتَعِیْنُ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ (681)

transkripsiyonu :

1. Bi'smi'llâhi'r-Raḥmâni'r-Raḥîm
2. Yâ kadîme'l-iḥsâni iḥsânike'l-ḳadîm
3. İyyâke na'bidu ve iyyâke nesta'in
ihdina's-şırâte'l-müstakîm.

Sondaki *المستقیم* (=el-mustakîm) kelimesi tarih olarak kabul edilecek 681 yâni 1282/3 bulunmuştur. N. Köseoğlu yazının kötü ve okunaksız olduğunu da ayrıca belirtir.

II. Türbe kapısı üstündeki kitabe (Res. 11) :

1. بِاسْمِ مَالِكِ الْمَلِكِ وَ مَلِكِ الدِّیْنِ . . . . اِلَى شَيْخِی . . . . بِنِ نَعْمَانَ . . . .
2. وَ اَعْمَرَهُ الْوَانِ ابْنِ عَلِیِّ بْنِ الْمُخْلِصِ بْنِ الشَّیْخِ الْیَاسِ الْمَشْتَهْرِ
بِبَالِی رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَ اِخْوَانِهِ اَجْمَعِیْنَ

transkripsiyonu :

1. Bi'smi Mâliki'l-mülk ve meliki'd-dîn.... ilâ şeyhî.... b. Nu'mân ....
2. ve a'marahu Elvân İbn 'Alî b. al-Muḥliş b. eş-Şeyḫ İlyâs el-müştehir bi-Bâlî raḳıye'llāhu 'anhum ve iḥvânihi ecma'in

Bu kitabeyi de Köseoğlu, 707 (=1307) olarak tefsir etmiştir. N. Köseoğlu ayrıca, burası ile ilgili notlar da verir. Bunların arasında Elvan Çelebi zâviyesine yakından bağlantı gösterenler şunlardır :

a. Halk rivayetine göre köyün adı evvelce Elvan Çelebi olmadan *Kavaklı*'dır (s. 1376 ve not, 3).

¹³ N. Köseoğlu, *Elvan Çelebi*, "Çorumlu", nr. 43, 1944, s. 1373-1379, nr. 47, s. 1405-1408, nr. 48, s. 1437-1441. N. K. nun yazdığı şekilde bu kitabe kopyaları tamamen doğru değildir. Arkadaşımız Doç. Dr. Nihad Çetin bu kopyaları yeniden gözden geçirecek yukarıdaki gibi düzeltmiş ve transkripsiyonlarını yapmıştır. Kendisine burada teşekkürlerimi tekrarlarım.

b) Yakında *Mürîd tepe* denilen bir yükseklik vardır. Burası “tekke mensuplarının çile ve ibâdet için sığındıkları, öldükleri zaman gömüldükleri yerdir. Muhtelif sebeplerle Elvan Çelebi zamanında ve sonra tekke baskına uğradığı zamanlarda müridlerin iltica ettikleri yerdir” (s. 1376 ve not, 4).

e) N. Köseoğlu, 855=1451 tarihli Elvân Çelebi vesikalarından bahsetmekte ise de bunların nerede olduklarını bildirmez. Bu vesikaların arasında 1005=1596 tarihli olanı da vardır (s. 1377 ve not, 7).

d) Herhalde bu tekke mensuplarından ve adının Hakkı olduğu tahmin olunan bir şairden tekke hakkında bazı parçalar alınmaktadır. Maalesef sadece yeşildirek ile şadırvan göbeği hakkındaki kısımlar alınmış ve manzumenin ne tarihi, ne de nerede bulunduğu belirtilmiştir. Belki tamamında, binanın tezyinâtı hakkında daha etraflı bilgiler mevcuttur (s. 1378—1379).

e) Köyün içinde ve çevresinde pek çok sayıda Antik ve Bizans çağına âit işlenmiş parça vardır (s. 1405—1406).

f) Türbedeki kitabenin bu yere sonradan konulmuş olabileceğini bir ihtimal olarak ileri sürer (s. 1406).

g) N. Köseoğlu, “. . . . tarihler, kitabeler ile vakfiyelere ve diğer belgelere . . . .” dayandığını iddia ederek Baba İlyas torunlarının bir soy kütüğünü düzenlemeye çalışmıştır (s. 1439).

Son yıllarda Alman türkoloğu Franz Taeschner (1888-1967) bu eser hakkında ufak bir çalışma yapmıştır. 8 Eylül 1951 günü burada aldığı pek sathî notları, kısa bir makale çerçevesi içinde, çok kötü tek bir fotoğraf ve pek acele alınan ölçülerle çizilen ve binayı olduğundan çok daha muntazam gösteren hatalı bir plânı ile yayınlamıştır¹⁴. Taeschner, bu iddiasız yazısında, N. Köseoğlu'nun *Çorumlu*'da çıkan iki kitabe kopyasından faydalanarak, bunları yerinde bizzat okumuş gibi, tarihlerini tekrarlamıştır. F. Taeschner zaten iddiasız olan bu yazısının gayesinin; bu eseri sadece tanıtmak olduğunu ve sanat tarihi bakımından yetersizliğini düşünerek mimarîsi üzerinde bir incelemeye girişmediğini itiraf eder.

Biz, Elvan Çelebi köyünü Edebiyat Fakültesinin verdiği ödenek ile yaptığımız bir inceleme gezisi programı içinde 1965 yılı yazında,

¹⁴ F. Taeschner, *Das Heiligtum des Elvan Çelebi in Anatolien*, “Wiener Zeitsch. für Kunde d. Morgenlandes” LVI (1960), s. 227-231.

2 Eylül günü ziyaret ettik ve öğrencilerimiz, binanın yeniden ölçüleri-
olarak plânını çıkardılar. Bu tarihten sonra, Vakıflar Genel Müdürlü-
günce, bu eserin büyük ölçüde restorasyonuna geçildiğini öğrendik.
Hattâ 1968 yılında ayrılan 100.000 liralık bir ödenek ile, bu değerli
eserin restorasyonu çalışmalarına başlanmıştı, Bu vesile ile, Vakıflar
Genel Müdürlüğünce, mükemmel ve çok dikkatli bir rölövenin de ha-
zırlanmış olduğunu öğrendik. Ricamız üzerine bu rölövenin bir kopyesini elde
etmemiz üzerine, Elvan Çelebi zâviyesi hakkındaki araştırmamızı da-
ha sıhhatli bir rölöve malzemesine dayandırmamız mümkün oldu ¹⁵.

II

Elvan Çelebi, sülâlesi ve şahsiyeti

Elvan Çelebi H. 638 (=1394/40) yılında Anadolu'da kanlı bir
ayaklanmaya yol açan, Amasya-Tokat-Sivas havâlisinde çok kuvvetli
olan Baba İshak Horasanî'nin taraftarlarından Baba (veya Şeyh) İlyas'
ın torunlarından. Baba İshak'ın hakikî hüviyeti açık olarak araştırıl-
mış değildir ¹⁶. Aslında Baba İshak'ın, Baba İlyas'a, onun Türkmen
boyları üzerindeki nüfuzundan istifade etmek üzere katıldığı tahmin
edilmektedir. F. Köprülü, Baba İshak'ı "... tasavvuf perdesi altın-
da .... türlü türlü oyunlar ...." oynayan şeyhlerden biri olarak ka-
bul ile, onun "... görünüşte şeyhi (yâni Baba İlyas), hakikatte daha
fazla kendi hesabına ...." taraftarlar toplamış olduğunu yazmakta-
dır ¹⁷. Başlangıçta bir kaç defa Selçuklu ordusunu bozguna uğratan
Babaîlerin nihâyet talihleri dönmüş ve Baba İshak, Selçuklu başbuğu
Mubârezüddîn Armağan Şah tarafından yakalanarak Amasya'da idam

¹⁵ Evvelce Türkiye'nin tarihî eserlerini kurtarmak için tertiplenen tamir listelerin-
de bu manzume de alınarak (B) listesinde, 125 000 liraya ihtiyaç gösterilmişti, krs. Eski
eserler ve Müzeler G. Md. lüğü, *Türkiye tarihi anıtları (Öntasarı)*, Ankara 1946, s. 37.
Bu rölöveler için ölçüler, Orhan Tuncer idaresinde Orhan, Tuğrul, Münir ve Mustafa
tarafından alınmış, Tuğrul Seymen tarafından çizilmiştir. Bu rölövelerin bir kopyası
Yük. mim. Yılmaz Önge tarafından temin edilmiştir. Bu desenleri kullanmamıza izin ve-
ren Vakıflar G. Müdürü F. Berkol'a ve Y. Önge'ye teşekkür ederim.

¹⁶ H. Hü s â m e d d i n, *Amasya tarihi*, İstanbul 1332/1330, II, s. 326, vd. Maale-
sef değerli bilgiler veren bu yazar hiçbir surette kaynak göstermez.

¹⁷ F. Kö p r ü l ü, *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*, İstanbul 1966 (2. baskı),
s. 177 ve not 35 de tenkidli olarak kaynaklar üzerinde durulur; ayrıca bk. F. Kö p r ü
l ü, *Les origines de Bektachisme. "Actes du Congrès Int. d'Histoire des Religions-1923
Paris"*, Paris 1926, ayrışım s. 18-19; C. H. T a r ı m, *Tarihte Kırşehir-Gülşehir ve
Babaîler, Ahiler, Bektaşiler*, İstanbul 1948, s. 25 vd.'de Baba İlyas'a temas edilmek-
tedir.

edilmiş, fakat taraftarları ve Baba İlyas mücadeleye devam etmişlerdir. Türkmen boy (aşiret) larının Anadolu'daki faaliyetleri mâlûmdur. Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osman*'ından bu Türkmen boylarından, Babaîlerden Baba İlyas hakkında şu yolda bilgi verir : "Alâüddin vefât etdi, hicretin 659 (=1261) unda oğlu Sultan Gıyas tahtına geçüb Pâdişah oldu, hükm-i hükümet itdi. Ammâ zulüm itmeğe başladı. Meğer ol zamanda bir şeyh vardı, adına Baba İlyas derlerdi. Acem'den (yâni : Doğudan, Horasan'dan) gelmişdi. Sultan Alâüddin zamanında gelüb Amasya nahiyesinde Çat dirler bir kasabada karar itmişdi. Hazret-i Mevlânâ Celâleddin dahi ol vakitte Konya'da olurdu. Ol zamanda çok Ulular ve Şeyhler vardı. Zira Sultan Alâüddin Şeyhlere muhib olduğu için kamu anun memleketine gelmişlerdi. Sultan Alâüddin vefat idüp oğlu Gıyasüddin kim tahta geçdi idi, çok zülumlar itmeğe başladı, âkibet bir sebep ucundan Baba İlyas'tan havf idüp leşker gönderdi. Babaîleri kılıçtan geçürdü. Anun dahi başka bir hikâyesi vardır, Âşık Paşa oğlu Elvan Çelebi menâkibinde mâlûm itmiştir"¹⁸.

Tarihler hususunda bazı uyuşmazlıklar olmakla beraber¹⁹, bu mücadeleyi açık olarak Sultan Gıyasüddin'in tarafını tutarak anlatan İbnî Bibî de, Baba İshak taraftarı Türkmenler ile Selçuklu ordusu arasındaki kanlı son çatışmayı H. 637 (=1239/40) de vuku bulmuş olarak gösterir ki, kabul edilen tarih de budur. Baba İshak ve İlyas taraftarı olan Babaî Türkmenleri, Kırşehir kuzeyinde olduğu tahmin edilen Malya ovasında yenilmişler ve çoğu kılıçdan geçirilmiştir²⁰. H. Hüsâmeddin Bey'e göre Baba İlyas, Amasya'da sürgün edilmiş, ancak oğlu Mahmud'un Amasya Emir'i Fahreddin Ali'ye ricası üzerine, Amasya'

¹⁸ Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osman* (nşr. F. Babinger) 1925, s. 11 ; Ö. L. ü t f i Barkan, *Kolonizatör Türk dervişleri*, "Vakıflar Dergisi", II, 1942, s. 289.

¹⁹ Â ş ık Pa ş a - z â d e, *Tevârih*, (nşr. Atsız), s. 235, böl. 158 de.. kerâmetleri zâhir olmuş, duaları makbul azizler'den Baba İlyas'ın Anadolu (Rûm'a) ya Ertuğrul Gazi ile geldiğini, Osman Gazi zamanında ise Baba Muhlis'in yaşadığını bildirir. Ertuğrul-Gazi 1281'de vefat etmiş, Osman Gazi 1281-1324 yılları arasında beylik etmiştir. Bu tarihlere göre, Âşık Paşazâde'nin verdiği bilgileri Baba İlyas ve Muhlis Paşa ile bağdaştırmak mümkün değildir. J. v o n H a m m e r, *Histoire de l'Empire Ottoman* (trc. J. J. Hellert), I, s. 211'de Elvan Çelebi hakkında verilen bilgiler tamamen yanlıştır.

²⁰ İ b n - i B i b î, *Anadolu Selçuki devleti tarihi* (trc. N. Gençosman ve F. N. Uzluk) Ankara 1941, s. 206-210, Baba İlyas ve taraftarlarının ayaklanması Anadolu'da hâkim olmağa başlayan yabancı tesirlerin günden güne kuvvet kazanması karşısında Türk milliyetçiliğinin bir direnişi olarak kabul edilmektedir, bu hususta krş. M. A l - t a y K ö y m e n, *Türk tarihinde kültür mücadelesi*, "Türk Kültürü", IV, nr. 48, 1966, s. 1118-1126.

daki hânîkah'ı şeyhliğine tekrar dönebilmiş²¹ ve h. 657 (=1259) de vefat ederek rivayete göre İlyas köyüne gömülmüştür²². Baba İlyas'ın Şemseddin Mahmud, Muizzüddin 'Ali, Ziyâeddin Mes'ud, Muhlisüddin Musâ adında dört oğlu olduğu söylenir ise de, aşağıda bahsi geçecek olan son yıllarda bulunmuş bir *Menakıbnâme*, Şeyh (veya Baba) İlyas'ın oğullarının adlarını Yahya, Ömer, Mahmud, Hâlis ve Muhlis olarak vermektedir. Sultan Gıyaseddin II. Keyhüsrev tarafından Kırşehir'e sürgün edildiği söylenen Muhlisüddin Mûsâ veya Muhlis Paşa Kırşehir'de yaşamış ve Selçuklu Sultan'ı ile mücadeleye devam etmiştir. Oruç Bey, onun Baba İlyas'ın oğlu olduğunu belirtmeksizin intikam almasını nakleder: "Babaîleri kıranlardan intikam alub ol leşkerden kim varsa hep kılıçdan geçürdü, kırk gün beylik itdi, bâzıları altı ay beylik itdi didi". Muhlis, Baba İlyas zamanında üç yıl Halife olan Göre Kadı'nın oğlu Karaman'ı da tahta geçirir²³. Böylece Karamanoğulları sülâlesi ile Baba İlyas oğulları arasında bir yakınlık da bulunduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim Karaman bey'i Nureddin Bey'in de Sûfî adını alması, Sivas'a gidip Baba İlyas'a biat ederek, hırka sahibi olması ve yedi yıl mağaralarda yaşamasından dolayıdır²⁴.

²¹ H. Hüsâmeddin, *Amasya tarihi*, II, s. 385; çok geç bir devre ait bir tarihte de, Baba İshak ayaklanması İbni Bibi'den alınarak tekrarlanır, krş. Müneceimbaşı Şeyh Ahmed Dede, *Cami'üd-düvel* (trc. ve nşr. N. Atsız-H. F. Turgal), *Karahanlılar ve Anadolu Selçukları*, İstanbul 1938, s. 31-32; bu kısım daha önce de basılmıştır, krş. H. E. Turgal, *Anadolu Selçukileri, Müneccimbaşı'ya göre*, İstanbul 1935, s. 59-60.

²² C. Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi*, 1938, s. 99-100'de M. Gürses'in verdiği bilgilere göre Amasya'ya 20 km. mesâfede, İlyas köyünde bir ağacın altına Baba İlyas'ın kabri olarak gösterildiğini ve sarılık tedavisi için bu kabrin Hızır günü ziyaret edildiğini yazar. Burasının bir makam olduğu anlaşılıyor. Amasya şehri içinde ise iki tane Pîr İlyas tekkesi vardır. (krş. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, s. 187). Bunlardan Yukarı-Pîrl denileninde, Pîr İlyas'ın türbesi vardır. Burasının Gümüşlüzâde Ahmed Paşa h. 887 (=1482)'de ihya ettirmiş, h. 890 (=1485)'de Sultan Bâyezîd II. genişletmiş, h. 1100 (=1688/89) ve h. 1313 (=1895/96) de büyük ölçüde tamir görerek eski şeklini kaybetmiştir. H. Hüsâmeddin, *Amasya tarihi*, I, s. 188-189; İ. Hakkı Uzuncharşılı, *Kitâbeler*, İstanbul 1927, I, s. 121; mimarî bakımından tarifi için bk. A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie*, Paris 1934, II, s. 51-53. Aşağı-Pîrl denilen diğer tekke (Halveti) ise, h. 903 (=1497/98)'de yapılmış veya ihya edilmiştir. Krş. Hüsâmeddin, *Amasya tarihi*, I, s. 188-190; İ. Hakkı, *Kitâbeler*, I, s. 122-123; A. Gabriel, *Monuments*, II, s. 51/53. Bu bina, orijinal mimarisini korumuştur.

²³ Şikârî, *Karamanoğulları tarihi* (nşr. M. Koman) Konya 1946, s. 16; F. Köprülü, *İlk mutasavvıflar*, s. 175, not. 32.

²⁴ F. Köprülü, *İlk mutasavvıflar*, s. 206, not. 86; C. H. Tarım, *Kırşehir tarihi*, s. 86/111; F. Köprülü, *Aşık Paşa mad. İslâm Ansikl.* I, s. 701-706.

Bir rivayete göre Mısır'da 709 (=1309/10) da ölen, Muhlîs Paşa'nın çocuklarından Âşık Paşa (1272-1333) da Kırşehir'in en büyük fikir adamı olmuştur²⁵. Anadolu Türk Edebiyatı ve Türk dili tarihinde Âşık Paşa'nın h. 730 (=1329/30) da yazdığı *Garibnâme* adlı tasavvufî ve ahlâkî, âdetâ türkçe bir mesnevî mahiyetinde eserinin büyük yeri malûmdur²⁶. 1333 (H. 733) de vefat ettiğinde, Kırşehir'e hâkim bir yamaçta inşa edilmiş olan, tamamen cephesi mermer kaplı muhteşem bir türbeye gömülmüş veya kabri üzerine sonra bu türbe inşa edilmiştir. Herhalde evvelce etrafında bir tekke bulunan bu türbe, bugün bir mezarlık ortasında yükselir ve bu Orta-Anadolu şehrinin en değerli sanat eserlerinden biri olarak sanat tarihindeki yerini almış bulunur²⁷.

Âşık Paşa'nın, Elvan, Selman (=Süleyman) ve Can adlarında üç oğlu olduğu söylenir²⁸. Bunlardan ilk ikisi kaynaklardan öğrenilmekte sonuncusu ise, Kırşehir'de bulunan h. 764 (=1362/63) tarihli bir mezar kitabesinden tahmin edilmektedir²⁹. Elvan Çelebi herhalde Kırşehir'de doğmuş, sonraları kendisine temlik edilen Çorum ile Amasya arasındaki bu yere gelerek yerleşmiştir³⁰. Onun adını alan bu yerde bir zâviye kurulmuş, veya bunu Elvan Çelebi kurmuştur. H. Hüsameddin Bey, hiçbir kaynak göstermeksizin, Elvan Çelebi köyü adını alan bu yerde, 753 (=1352) de türbe, mescid, imaret ve hamamın yapıldığını, Sivas Emiri Eretna Bey'in veziri Alâüddin Ali Şah'ın bağışları ile

²⁵ F. Köprülü, *Âşık Paşa* mad. s. 701'de âilesini tenkidli olarak araştırır. *Amasya tarihi*'nde ise daha farklı adlar verilmektedir. Bu hususda en güvenilir kaynak olması gereken *Menakıbnâme* (bk. aşağıda not. 35) nin yayınlanmasını beklemek yerinde olacaktır.

²⁶ F. Babinger, *Âşyg-Paşa's Gharib-nâme*, "Mit. des Seminars für Orient. Sprachen" XXXI (1928), s. 91-97; Âşık Paşa'nın Babinger tarafından düzenlenen seçerresi, *Osmanlı tarihleri*, s. 79'da tekrarlanmıştır.

²⁷ C. H. Tarım, *Kırşehir tarihi*, s. 86-89; A. Saim Ülgen, *Kırşehir'deki Türk eserleri*, "Vakıflar Dergisi" II, 1942, s. 260, res. 17, 18; C. H. Tarım, *Tarihte Kırşehri-Gülşehri ve Babailer-Ahiler-Bektaşiler*, İstanbul 1948, 31'de Kırşehir'deki Âşık Paşa zâviyesi hakkındaki vakıf kayıtları bulunmaktadır.

²⁸ C. H. Tarım, *Kırşehir tarihi*, s. 110; F. Köprülü, *Âşık Paşa* mad. s. 702.

²⁹ Âşık Paşa'nın oğlu olduğu tahmin edilen Can'ın mezar kitabesi için krş. Tarım, *Kırşehir tarihi*, s. 88; burada Muhlîs Paşa'nın zevcesinin de mezar kitabesi verilmektedir. Krş. Köprülü, *Âşık Paşa*, s. 703.

³⁰ H. Hüsameddin, *Amasya tarihi*, I, s. 394-395 de, buranın önce *Tanın* (veya *Tanık*) özü olarak adlandırıldığını yazar (krş. Köprülü, *Âşık Paşa*, s. 707), halbuki Taeschner kaynak göstermeksizin, not 14 deki yerde, s. 227 de Elvan Çelebi köyünün eski adını *Söğüdü* olarak gösterir. N. Köseoğlu ise "Çorumlu" nr. 46, s. 1376, not 3'de buraya *Kavaklı* denildiği hakkında bir rivayet ileri sürer.

yaşatıldığını ve Alâüddin Ali Şah'ın Elvan Çelebi'nin amcazadesi olduğunu yazar ³¹. F. Köprülü bu bilginin, Hüsâmeddin Bey tarafından, h. 757 (=1356) de tanzim edilen Sadrüddin Elvan Çelebi Vakfiyesi'nden çıkarılmış olacağını tahmin eder ³². Elvan Çelebi zâviyesindeki kitabe, Çelebi'nin şeceresini, Elvan b. Âli b. al-Muġlis b. aş-Şeyh İlyas olarak verir. Buradaki Ali adı, Âşık Paşa'mn küçük adı olarak kabul edilmektedir. Evliya Çelebi daha XVII. yüzyılda Elvan Çelebi'nin yazıları olduğunu bildirir. Nitekim Fuad Köprülü, bu noktaya işaretle : "Âşık Paşazâde Elvan Çelebi'nin Baba İshâk Horasânî'ye dair bir menakıb yazdığı, bazı anonim Osmanlı tarihlerde kaydedilmekte ve ondan bazı nakiller yapılmaktadır" der ³³. Yakın tarihlere kadar hiçbir el yazması bilinmeyen bu *Menakıbnâme* bulunmuştur. Âşık Paşa oğlu Elvan Çelebi'nin Baba İshak hakkında değil fakat dedeleri Baba İlyas ile Şeyh Baba Muġlis hakkında ³⁴ yazdığı *Menakıbnâme*, nihayet ele geçerek 1957'de Konya'da Mevlâna müzesi kütüphanesine satın alınmıştır ³⁵. "*Menakıbu'l kudsiyye fî menâsıb'l-unsıyye*" adındaki bu el yazma Durmuş Ali Emre adında, Karaman'lı bir yaşlı adam tarafından getirilmiş ve 4937 numara ile kütüphaneye girmiştir. Bu çok değerli *Mesnevî*'de, *Şakayık-ı numaniye*'nin, Elvan Çelebi'nin mahlâs'ının *Kemterî* olduğu hususundaki notu doğrulandığı gibi, Selçuklu tarihi ve hattâ Baba İlyas'm muhalif oluşu sebebi hakkında da ilgi çekici bilgiler verilir. Nitekim burada anlatıldığına göre Baba İlyas Anado-

³¹ H. Hüsâmeddin, *Amasya tarihi*, I, s. 395, Burada kastedilen Eretna Oğlu Alâüddin Ali Bey değil, Gıyasüddin Mehmed Bey'in veziri Hoea Ali Şah olmalıdır. Vezir Ali Şah, 1364'e doğru isyan etmiş ise de, h. 766 (=1364/65)'de katledilmiştir, bk. I. H. Uzunçarşılı, *Sivas-Kayseri ve dolaylarında Eretna devleti*, "Belleten" XXXII, nr. 126 (1968) s. 179.

³² F. Köprülü, *Âşık Paşa* mad. s. 702.

³³ S. Nüzhet Ergun, *Türk şairleri*, İstanbul, III, s. 1230-31; F. Köprülü, *Türk edebiyat tarihinde asül, Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1969 (ilk defa "Bilgi" I, [1339/1923] s. 3-52 de basılmıştır), s. 20 (. . . o devrin edebî mahsulü olan Yunus Emre ile ona pek benzeyen Şeyyad Hamza, Kaygusuz Abdal Çelebi'nin aynı tarzda dini ve ahlaki mev'izelerinden ibaret gibi kaldı); F. Köprülü, *İlk mutasavvıflar*, s. 291, not 2 (*Elvan Çelebi bazen Gülşen-i Râz mütercimi Şeyh Elvan Şirâzî ile karıştırılır. Elvan Çelebi'nin bize kalabilen yegâne şiir numuneleri, Camiün'n-Nezâir'dedir*); F. Köprülü, *Anadolu Selçukluları tarihi'nin yerli kaynakları*, "Belleten" VII (1943) s. 424 (*Âşık Paşa zâde Elvan Çelebi'nin Baba İshak Horasânî'ye dair bir menakıb yazdığı bazı anonim Osmanlı tarihlerde kaydedilmekte ve ondan bazı nakiller yapılmaktadır*).

³⁴ S. Nüzhet, *Türk Şâirleri*, s. 1230-31 de, ecdadı hakkında kayıp eserinden bahseder.

³⁵ M. Önder, *Eine neuentdeckte Quelle zur Geschichte de Seltshuken in Anatolien*, "Wiener Zeits. f. Kunde d. Morgenlandes", LV (1959) s. 84-88.

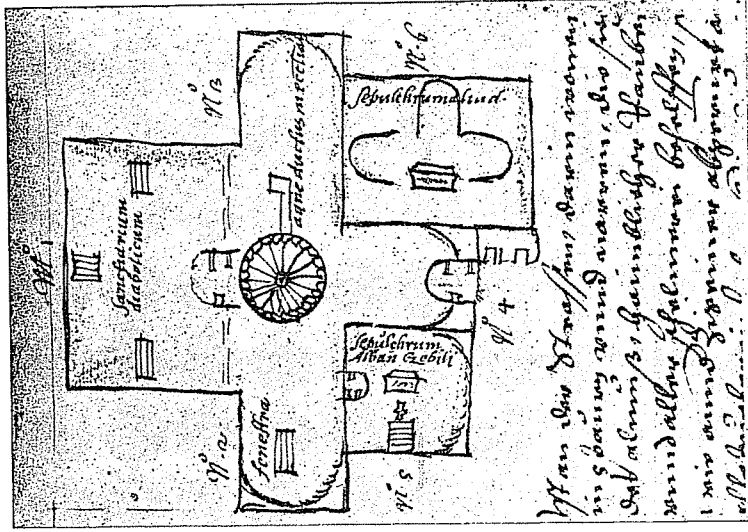
lu'da etrafına pek çok taraftar toplamış, hattâ Sultan Alâüddin I Keykubad (1220-1237) dahi onun tilmizlerinden olmuştur. Fakat Gıyasüddin II Keyhüsrev (1237-1245) Alâüddin'i zehirliyerek, onun tahtını ele geçirince⁹⁶, Şeyh İlyas'a karşı da cephe almış ve kanlı çarpışmalar, takibat böylece başlamıştır. Elvan Çelebi'nin, cedit ve dedeleri hakkındaki bu manzum eseri babası Âşık Paşa'ya kadar gelmektedir; ve son beyitten anlaşıldığına göre h. 733 (1332/33) de tamamlanmıştır. Bu eseri yayınlamak üzere, hazırlayan M. Önder'in görüşüne göre, yazma XIV. yüzyıla aittir ve hattâ belki de bizzat onun elindedir.

Elvan Çelebi, 1332/1333 den hayli sonra vefat etmiş olmalıdır. Türbe üzerindeki kitabe çok zor okunduğundan ona âdiyeti ve ölüm tarihi açık şekilde anlaşılamamıştır. Köseoğlu ve onu takip eden Taeschner burada 707 (=1307) tarihini çıkardıklarını tahmin etmektedirler. Fakat Taeschner, Elvan Çelebi'nin bu tarihte ölmüş olamayacağını kabul ile, türbenin sağlığında iken yapılmış olabileceğini ileri sürmektedir. Kanaatimizce bu da inandırıcı olmaktan uzaktır. Herhalde yapılacak tek iş, buradaki her iki kitâbenin, çok itinalı olarak —zira taşlar çok yıpranmış durumdadır— temizlenmesi ve bundan sonra okunmasıdır. Kanaatimizce, binanın ana cephesi nisbeten geç bir devirde değişikliğe uğradığından veya şimdiki biçimi ile yapıldığından her iki kitabenin de aslında binanın başka kısımlarında iken, bu değişiklikler sırasında şimdiki yerlerine konulmuş olacaklarını da burada işaret etmek isteriz. Zaten Elvan Çelebinin türbesinin de yer değiştirdiği anlaşılmaktadır.

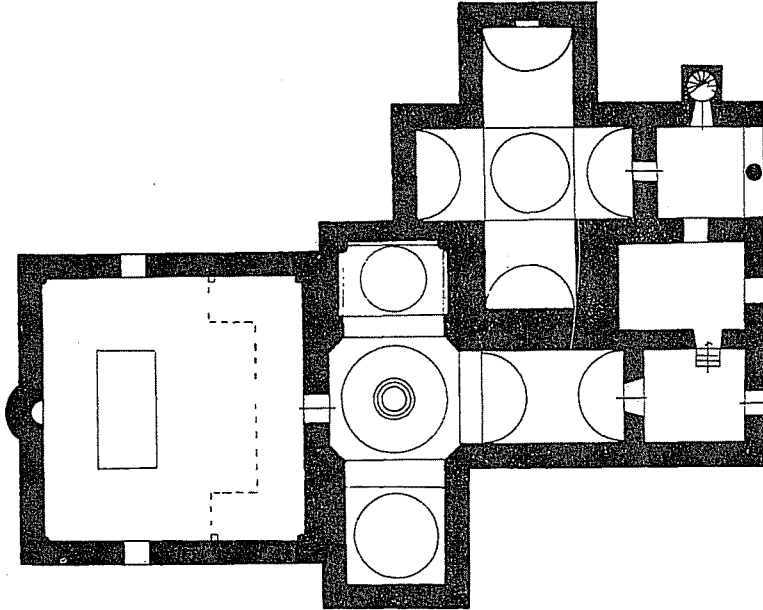
Türk tarihinde, fikir hayatında ve medeniyetinde büyük yeri olan bu aile daha başka tanınmış isimler vermiştir. Nitekim erken Osmanlı devrinin büyük kaynaklarından *Tevârih-i Âl-i Osman* adında bir Osmanlı tarihi yazan Derviş Ahmed Âşıkî de aynı aileden olup Elvan Çelebi kardeşi Şeyh Selman veya Süleyman'dan iner ve Âşık Paşazade olarak bilinir⁹⁷. H. 795 (=1393) e doğru Elvan Çelebi köyünde doğmuş, 20 yaşında iken H. 816 (=1413)'de, Geyve'de Orhan Gazi'nin

⁹⁶ Sultan Alâüddin'in ölüm sebebi böylece zehirlenme olarak gösterilir. Bu noktada, bu yazımızda bahsi geçen şahıs ve meseleler, hatta belki de zâviyenin kuruluşu ile ilgili bazı bilgiler bulunabileceğine ihtimal verilebilir. *Menakıbnâme*'lerin müsbet bilgiler hususunda ne kadar kısır oldukları göz önünde bulundurulacak olursa bu hususda fazla iyimser olmak da doğru değildir.

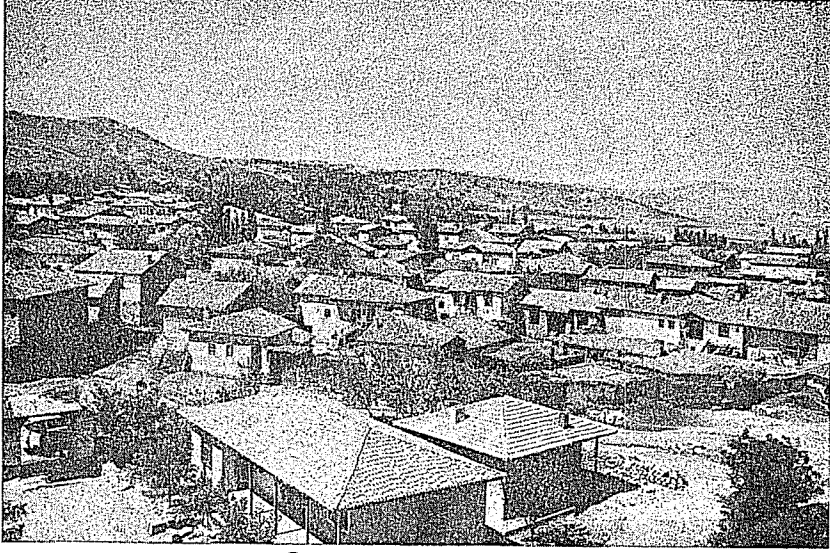
⁹⁷ F. B a b i n g e r, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen*, Leipzig 1927, s. 95-98; F. K ö p r ü l ü, *Âşık Paşazâde* mad. *İslâm Ansikl.* I, s. 706-709; N. A d s ı z, *Osmanlı tarihleri*, I. s. 79 vd, deki önsözü.

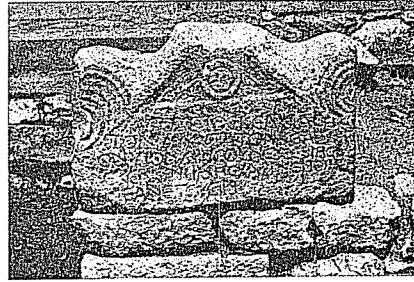
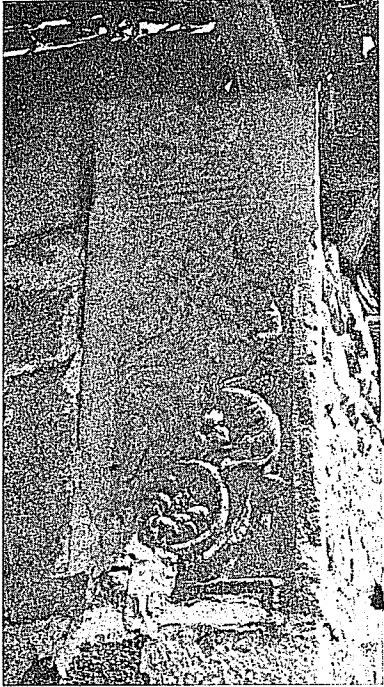
Resim 1 - Derschwam elyazmasında Elvan Çelebi zaviyesinin krokisi (1555)

Resim 2 - Taeschner'in makalesindeki plan (1951 de çizildi)

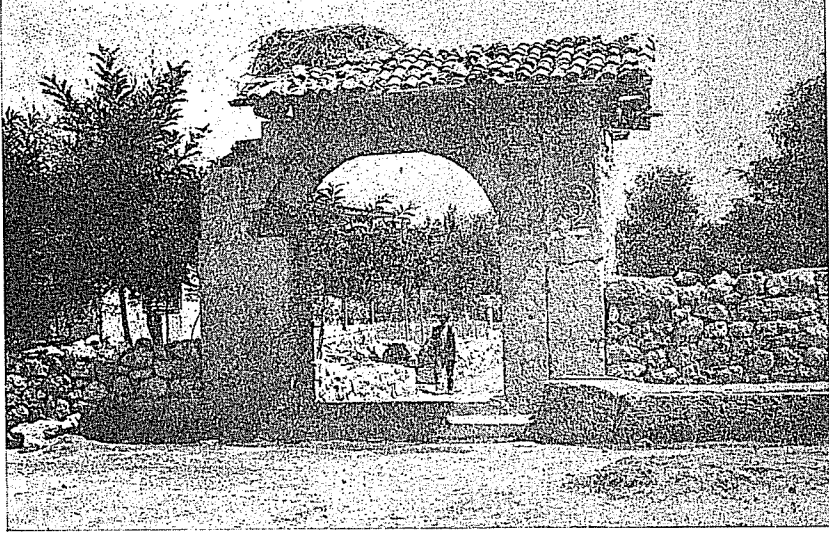
Resim III - Elvan çelebi köyünün genel görünüşü (1965)
(Fotoğraf minareden çekilmiştir, alt kenarda avlu kapısı görülmektedir.)

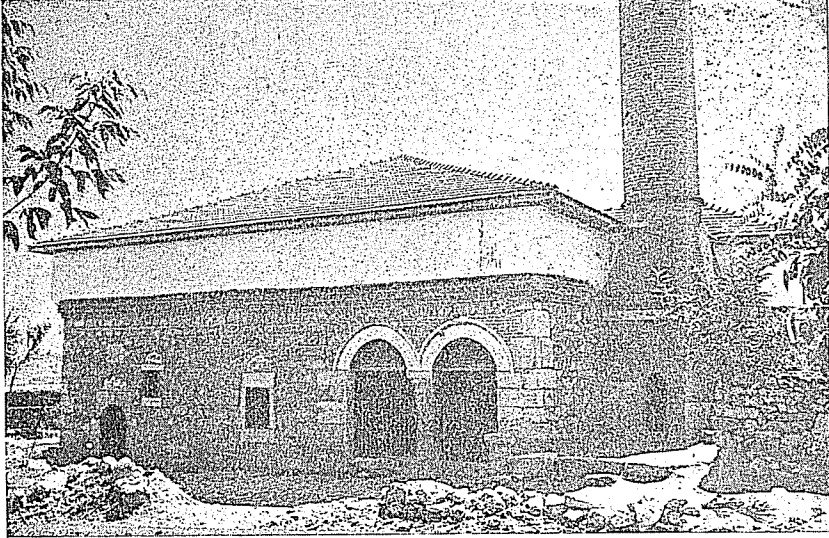
**Resim IV - Elvan çelebi'deki eski parçalardan
bir lâhit kitabesi**

**Resim V - Avlu kapısında kullanılmış Roma
devrine ait işlenmiş bir parça**

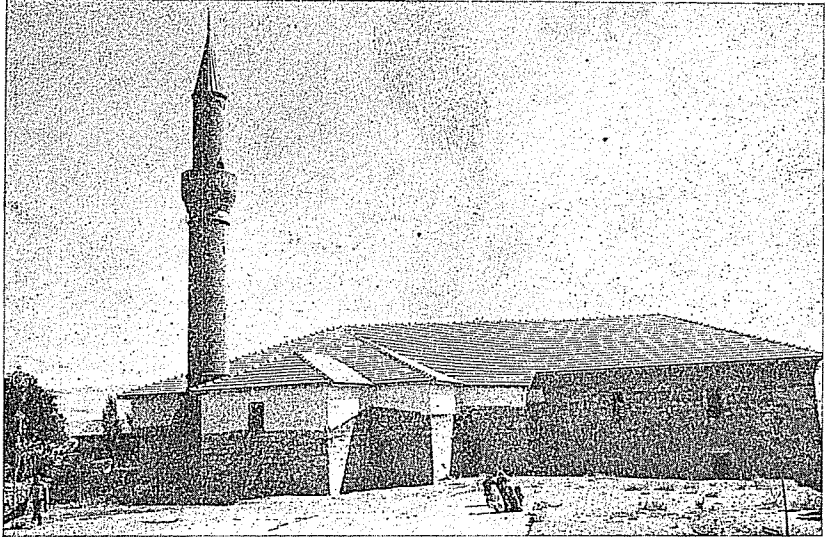
Resim VI - Elvan Çelebi zâviyesinin avlu kapısı

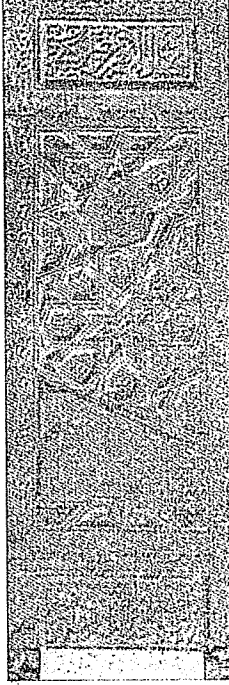
Resim VII - Elvan Çelebi zâviyesinin esas cephesi

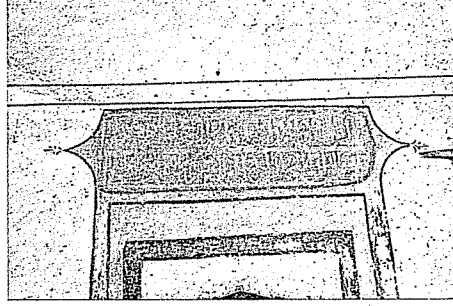
Resim VIII - Büyük türbenin girişi ve inşaatta kullanılmış eski parçalar

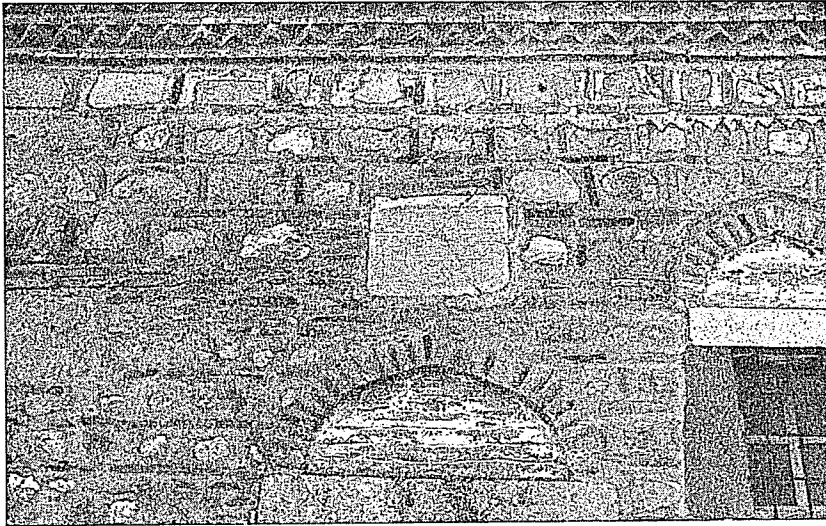
Resim IX - Elvan Çelebi zâviyesinin yandan görünüşü

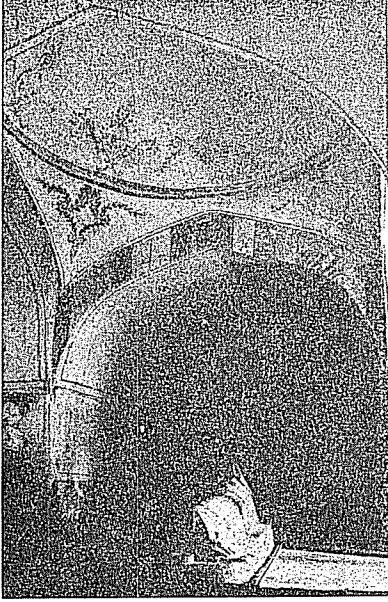
Resim X - Elvan Çelebi zâviyesinin
kapı kanatlarından biri
(şimdi kayıptır)

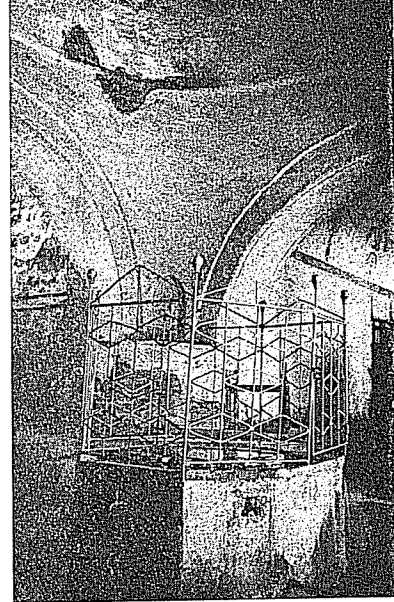
Resim XI - Türbe kapısı üstündeki
kitabe (II)

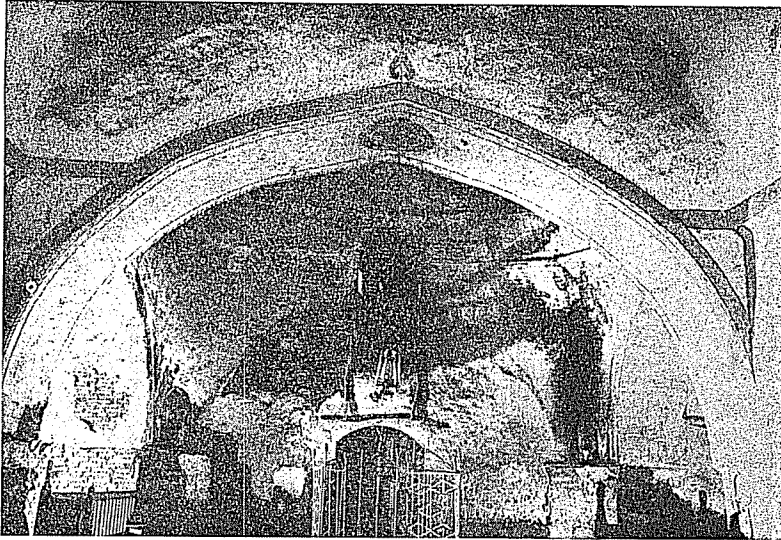
Resim XII - Cephe inşaat detayı ve kitabe (I)

Resim XIII - Esas türbenin iç görünüşü

Resim XIV - Zâviyenin ortasındaki şadırvan

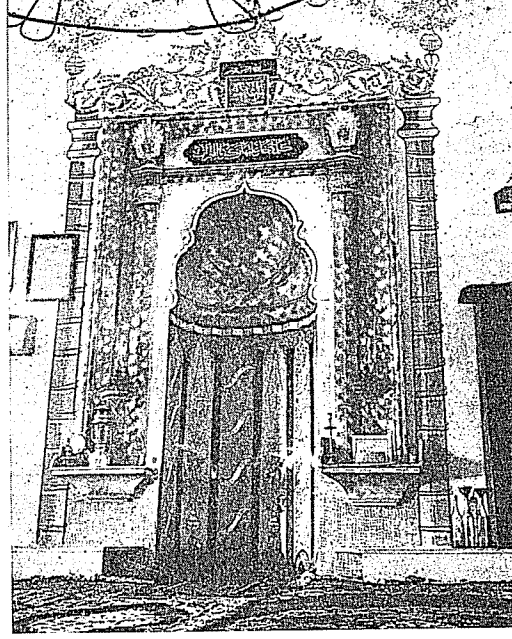
Resim XV - Giriş dehlizinden şadırvan, mükebbire ve peykelerin görünüşü

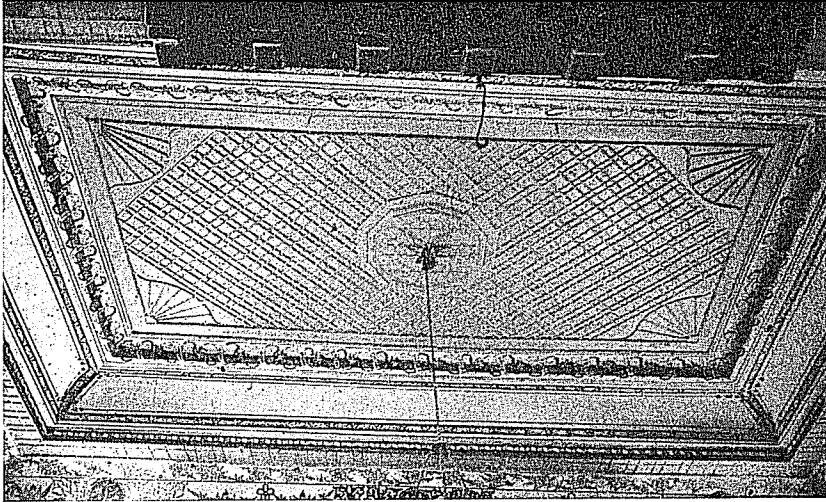
Resim XVI - Kuzeydeki yan eyvanlardan şadırvanın ve diğer eyvanların görünüşü

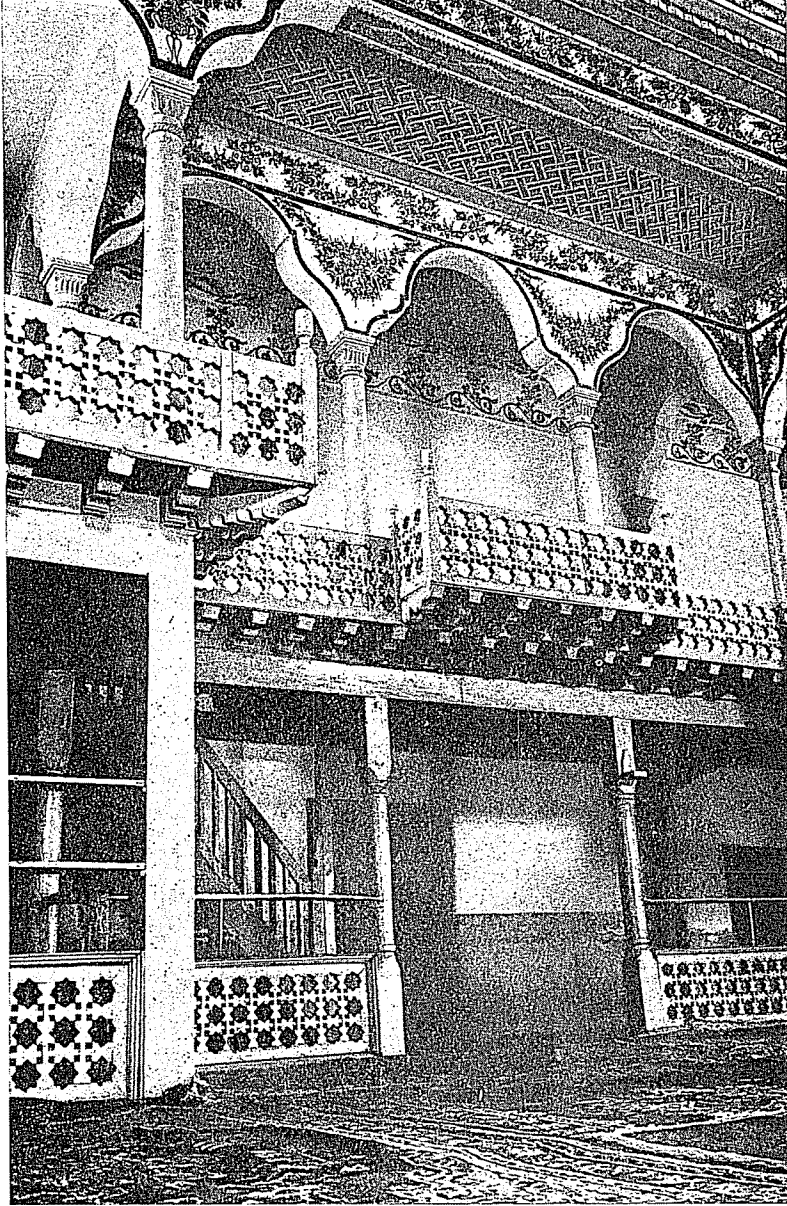
Resim XVII - Eyvanlar ve duvar diplerinde peykeler

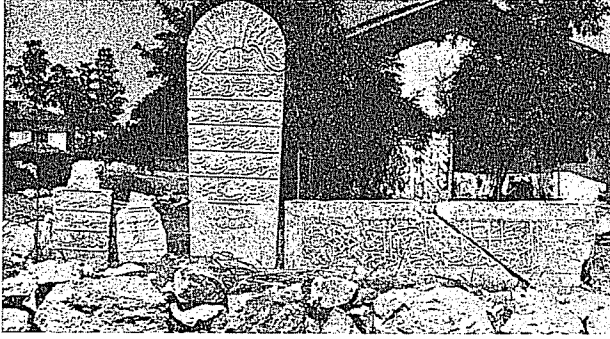
Resim XVIII - Cami kısmının mihrabı

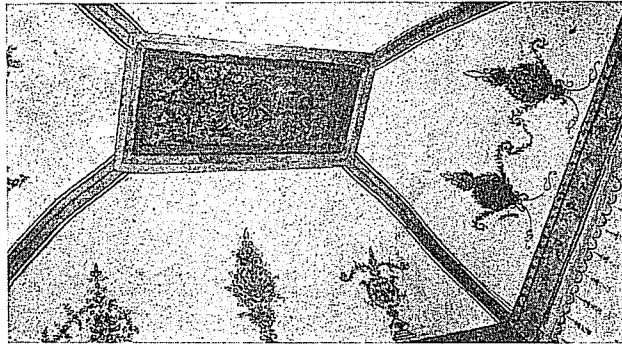
Resim XIX - Cami kısmında bir tavan

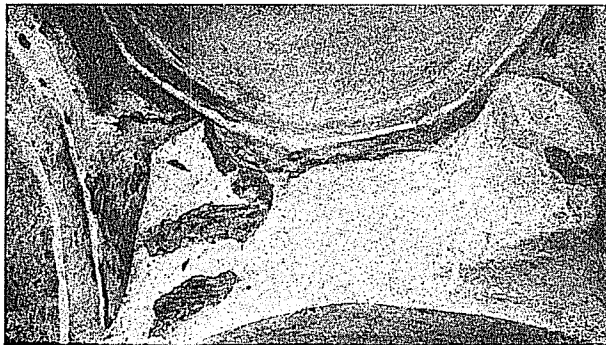
Resim XX - Cami kısmının iç görünüşü ve mabfiller

Resim XXI - Avludaki mezar taşlarından birkaçı

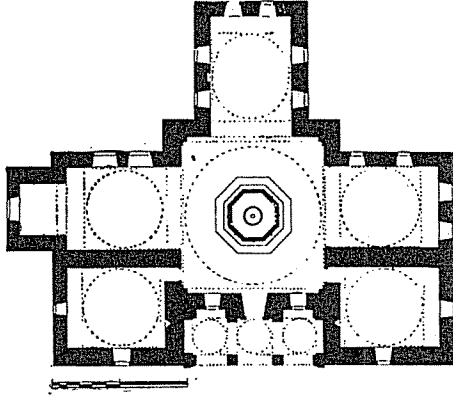

Resim XXII - Küçük türbenin tonozu

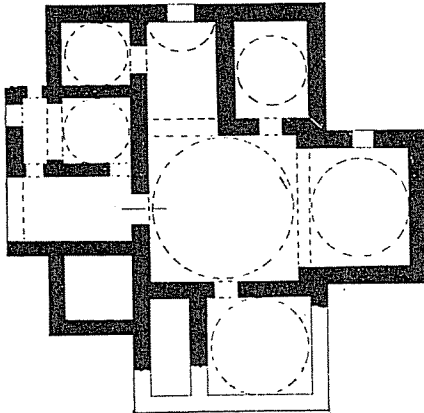
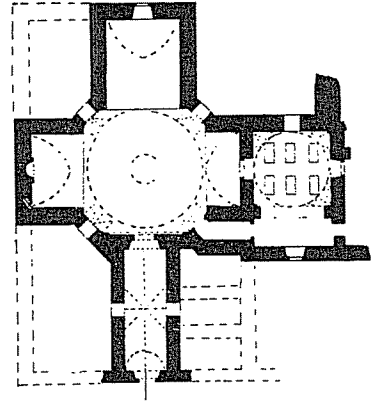
Resim XXIII - Zâviyenin kubbelerinden biri ve intikal sistemi

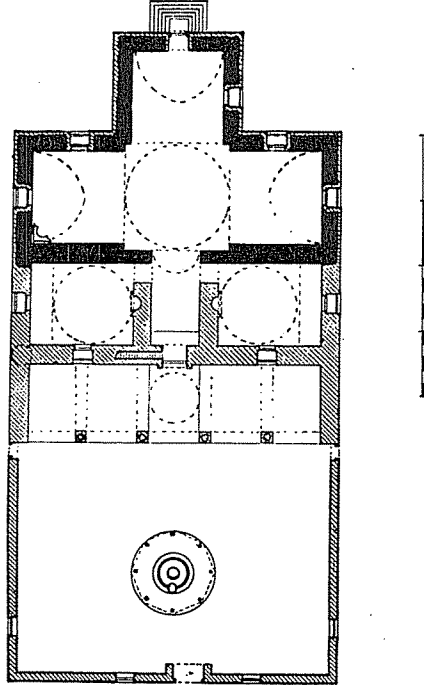

Resim XXIV - Kütahya Yakup Çelebi
İmareti

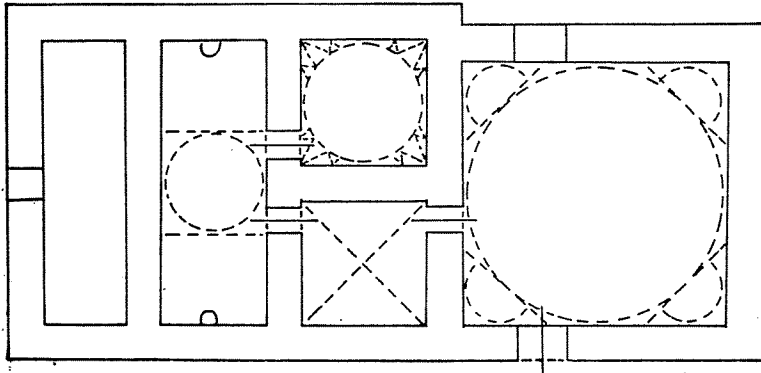
Resim XXV - Konya Sahip Ata
hankâhı

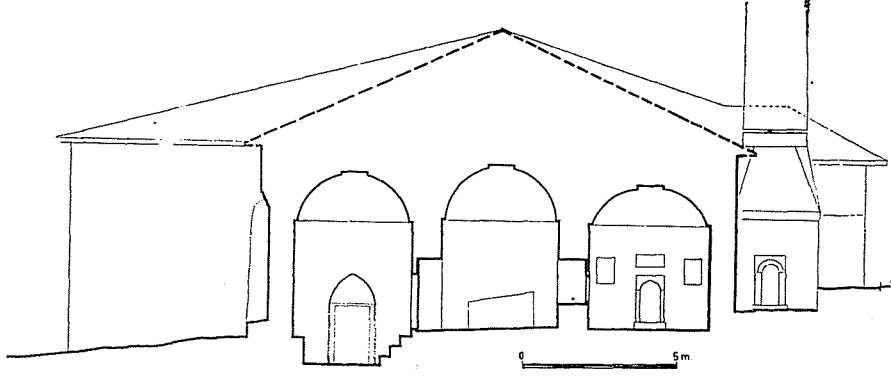
Resim XXVI - Aksaray'da "Darpbane"
denilen zâviye

Resim XXVII - Edirne Yıldırım
İmaretî

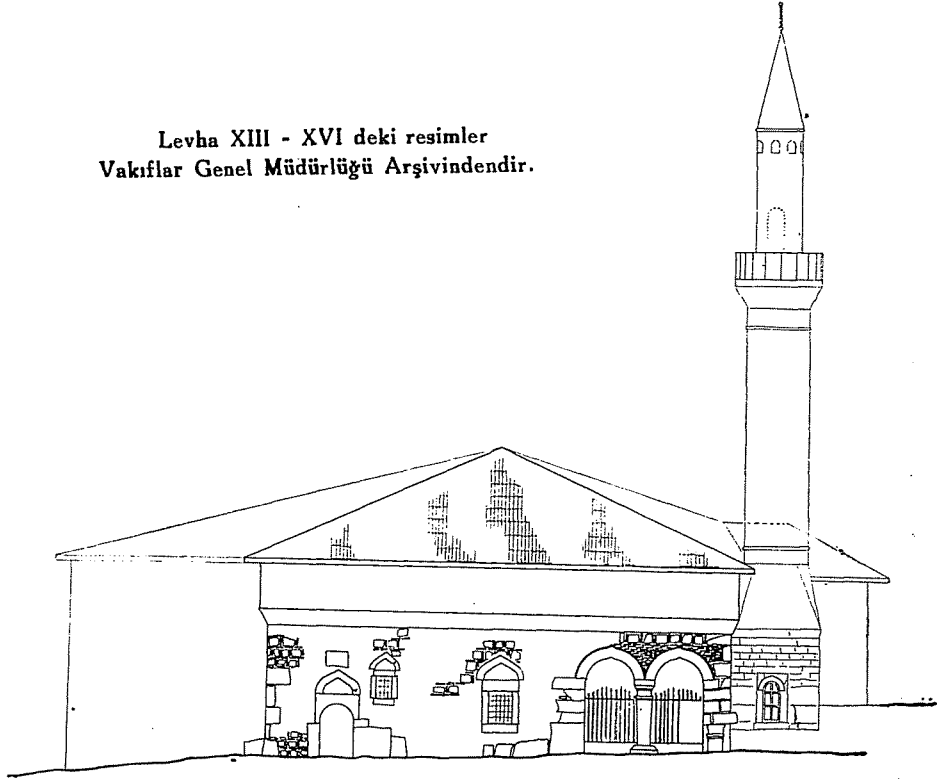

Resim XXVIII - Elvan Çelebi hamamının plân-krokisi

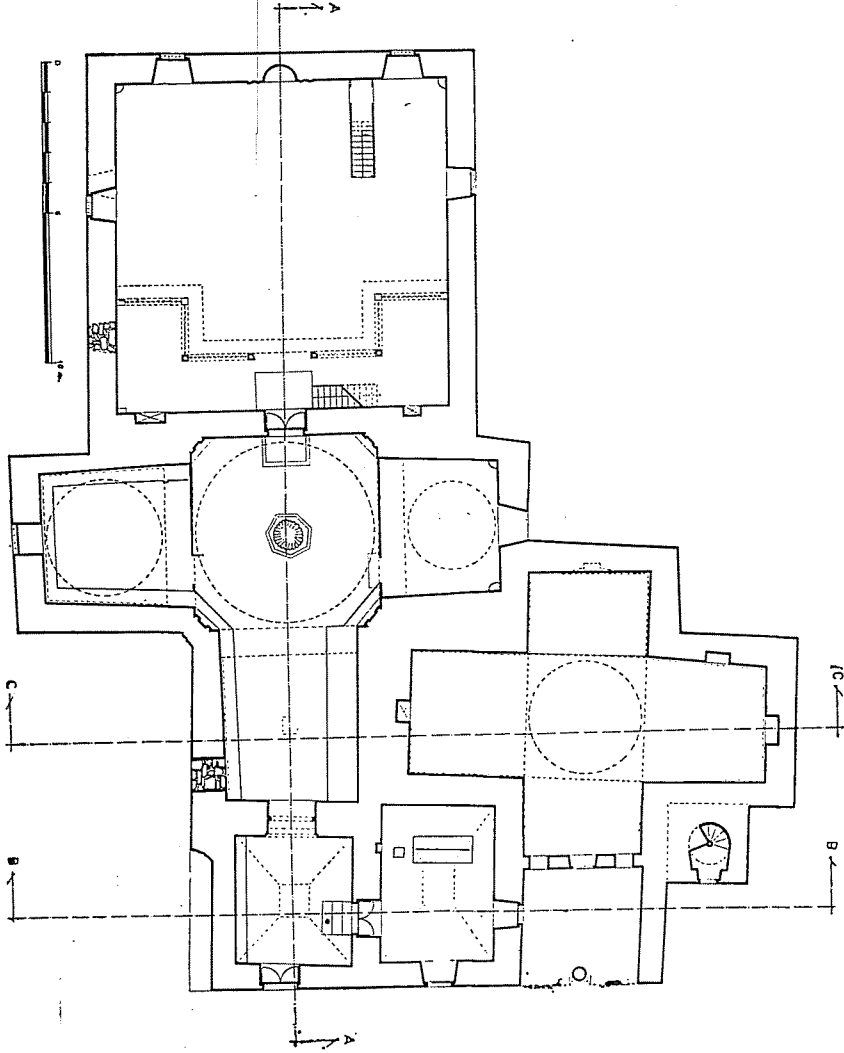

Resim XXIX - Enine kesit, B-B çizgisinden

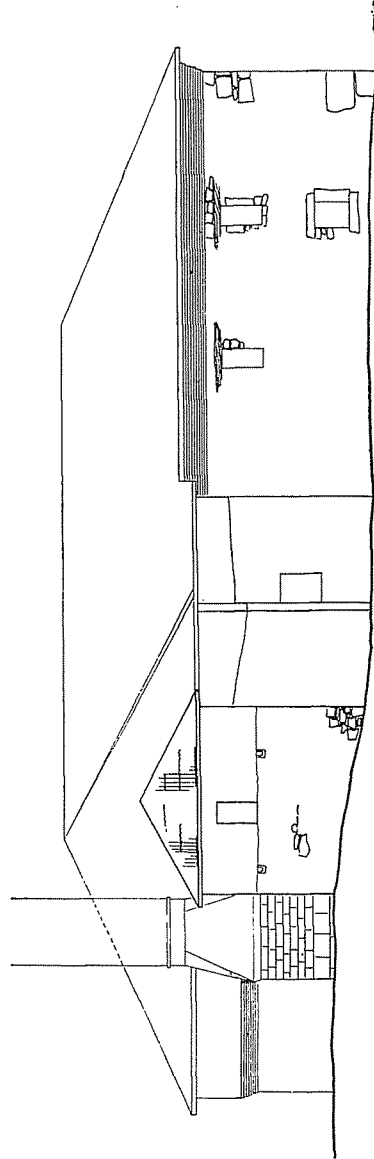
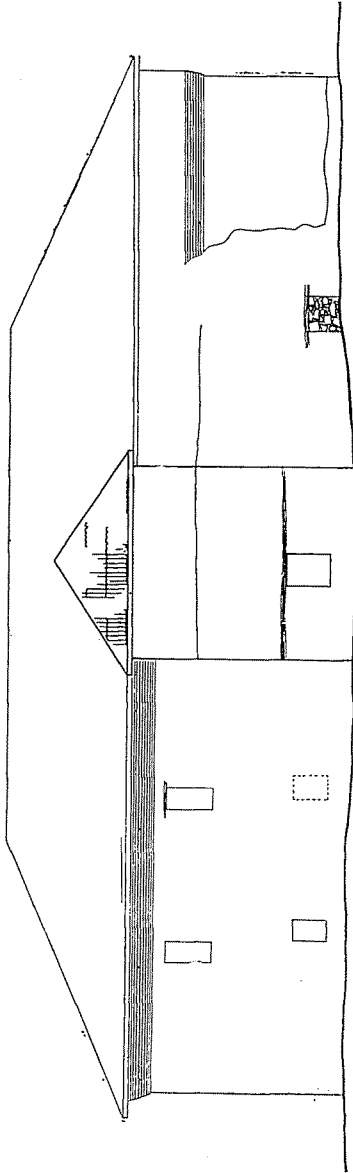
Levha XIII - XVI deki resimler
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindedir.

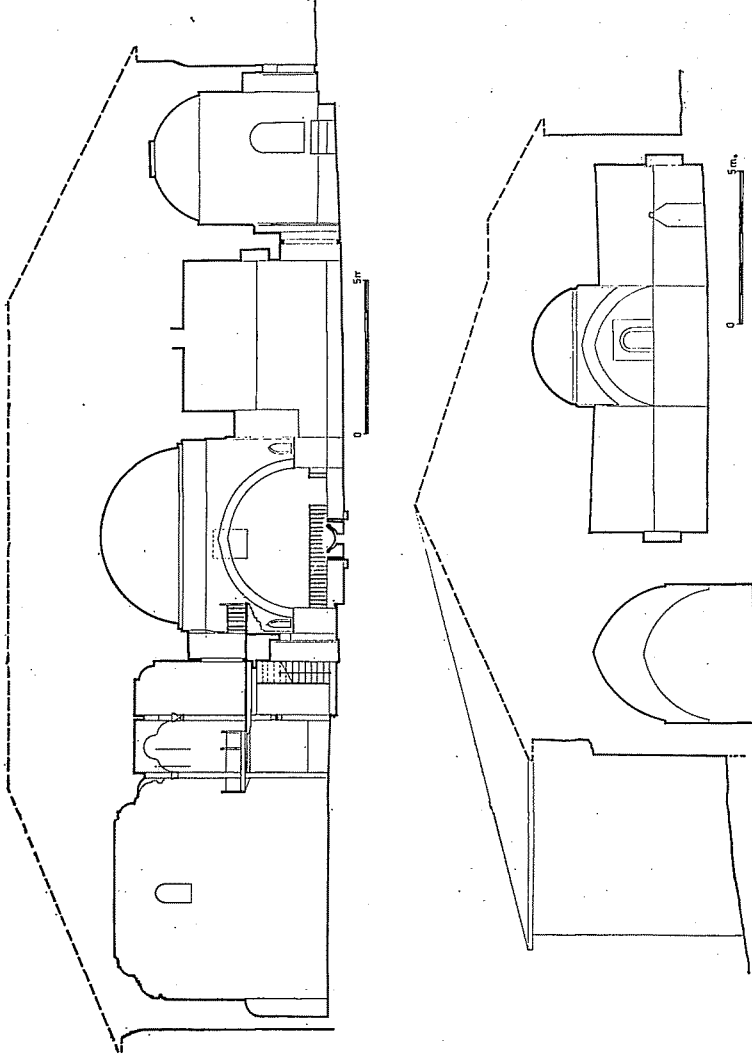
Resim XXX - Zâviyenin cephe rölevesi

Resim XXXI - Elvan Çelebi kaviyesinin plân rölevesi

Resim XXXII - XXXIII - Yan cephe

Resim XXXIV - XXXV - Enine (C-C çizgisinden), Boyuna (A-A çizgisinden) kesitler

imamı Yahşi Fakih'in evinde kalmış ve tarih üzerinde çalışmağa başlamış, sonra yine köyüne dönmüştür. H. 825 (=1422)'de yazımızın başında işaret ettiğimiz gibi Mihaloğlu Mehmed Bey, Tokad'ta kalebend iken serbest bırakılınca Elvan Çelebi köyüne giderek oradan, Derviş Âşık'ı yanına almıştır. Bundan sonra Rumeli'de birçok sefere katılmış 1453'de İstanbul fethinden Ak Şemseddin, Şeyh Vefa, Akbiyık gibi Şeyhlerle bulunmuş ve şehir alındıktan sonra İstanbul'da yerleşmiş ve h. 886 yılı 22 Muharrem (23 Mart 1481)'in de burada ölmüştür³⁸. H. 874 (=1469/70)'de evlendirdiği kızı Râbia Hatun'un kocası Seyyid Velâyet onu müridlerihdendir ve İstanbul'da kurulan tekkenin Şeyhi olmuştur. Ahmed Âşık'ın Elvan Çelebi'nin kardeşi Şeyh Selman veya Süleyman'ın torunu olduğu tesbit edilmiştir. Bu tekke'nin o tarihe kadar kurucu sülâle elinde olduğu anlaşılmaktadır. Osmancık civarında Zeytun'de Koca Kayası-hisarınâ kapana Haydar Bey'i teslimle zorlayan Yörgüç Paşa'nın, Haydar Bey'in adamlarından, kendisini "Elvan Çelebi oğlanlarından" gösteren Tayfur Çelebi'yi elde ederek onun ihaneti ile burayı ele geçirdiğini Âşık Paşazâde yazmaktadır³⁹. Ancak Âşıkpaşazâde bu Tayfur Çelebi'nin, Elvan Çelebi sülâlesi veyahut tekkesi ile ilgisini daha fazla açıklamaz⁴⁰.

Elvan Çelebi zâviyesi (veya tekkesi) hakkında herhalde hayli arşiv kaydı ve vesika olsa gerektir⁴¹. Evvelce yayınlanan h. 1137

³⁸ Ayvansaraylı Hafız Hüseyin, *Hadikatü'l-cevâmi*, I, s. 153; R. E. Koçu, *Âşık Paşazâde* mad. *İstanbul Ansiklopedisi*, II, (1959) s. 1148-1250. Bu manzume h. 1198 (=1783) de ölen Darüssâde ağası Hüseyin Ağa tarafından şimdiki şekli ile ihya edilmiştir. Seyyid Velâyet türbesi'nin eski bir fotoğrafı için bk. A. M. Schneider, *Konstantinopol*, Mainz-Berlin 1956, res. 52.

³⁹ Âşık Paşazâde, *Tevârih*, s. 170, böl. 100.

⁴⁰ Kanunî S. Süleyman (1520-1566) devrine ait 740 sayılı *Kütahya Evkaf Defteri*'ne göre, Küredağı denilen yerde de bir Şeyh Elvan zâviyesi vardır; bu "... zâviye vakfı kadim olup, Elvan evlâdından Şeyh oğlu Bâyezid Bahşâyış, merhum Sultan Murad Han tâbe serâh nişanıyla tasarruf eylemiş..." tir; krg. Ö. L. Barkan, *Kolonizasyon Türk dervişleri*, "Vakıflar Dergisi", II, 1942, s. 313, vesika nr. VIII, Kütahya'deki bu Şeyh Elvan zâviyesinin Çorum'un Elvan Çelebi'si ile bir münasebeti olup olmadığını bilmiyoruz. Fakat bir bağlantı olmam ihtimali pek zayıf görünüyor. Elvan Çelebi'nin aile geçeresi için bk. N. Köseoğlu, *Elvan Çelebi III*, "Çorumlu", nr. 48 (1942) s. 1439.

⁴¹ Başvekâlet Arşivi'nde *Tapu defterleri* arasında eski 944, yeni 444 sayılı bir Çorum livası ve kurası, defteri var ise de bundan Elvan Çelebi ile ilgili birşey bulunamamaktadır. C. H. Tarım, *Kırşehir-Gülşehir...*, İstanbul 1948, s. 28-29, not 1 de, Çorum Millî Ktp. memuru E. Ertekin eliyle Elvan Çelebi'nin h. 855 (=1451) tarihli vakifnamesinin bir kopyasını elde ettiğini bildirir. Böylece Çorum'da evvelce Elvan Çelebi ile ilgili bir vakfiye bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu hususta yardımını, 18 Ekim 1968

(=1724) tarihli bir vesika (Başbakanlık Arşivi, Dahiliye -Mahmud Kemal tasnifi, 1284) de Sivas müsellimi Ömer Bey tarafından, suç isnadı ile sürdürülen Evhad karyesinden Okatlı oğlu Ali ile, *Elvan Çelebi tekyesinde evlâd-ı vakıflar Şeyh Ebubekir ve Ağça Mehmed'in* af edilmeleri için yazılmış bir yazı tesbit edilmiştir⁴². Bu Şeyh Ebubekir'in Elvan Çelebi sülalesi ile bir ilgi olup olmadığı ise bilinmez.

III

Hızır İlyas ve Baba İlyas

Onaltıncı yüzyıl ortalarında bu zâviyeyi ziyaret eden Alman Hans Dernschwam ile Elçi Flaman Ogier Ghisler de Busbeek'in uzun uzadıya anlatarak, hayli alay ederek gülünç bir şekilde aksettirdikleri efsâne üzerinde de bir parça dürmak faydalı olacaktır. Bu efsahede tekke dervişlerinin Hızır İlyas menkıbeleri anlattıkları ve bu efsânevi kahramanın cenklerinden, atıhdan ve öldürdüğü ejderden bahsettikleri dikkati çeker. Hızır İlyas'ın Hristiyan H. Georgios'un İslâmlaşmış şekli olduğu malûmdur⁴³. Muhakkak ki Hızır veya Hidir İlyas'ın esas olan

tarihli bir mektubumuzla rica ettiğimiz Çorum il kütüphanesi Müdürlüğü, 25 Ekim 1968 tarih ve 600-252 sayılı cevabı ile bu vakfiyenin bulunamadığını bildirmiştir. Yazımızı büyük ilgi ile karşılayarak, etraflı araştırma ve soruşturma yapan, Kütüphane müdür vekili sayın H. Bülhan Ertekin, halen aynı kütüphanede görevli olan amcası Eşref Ertekin'den bu vakfiyeyi sormuştur, bu hususta şu cevap verilmektedir: "... C. H. Tarım'a sözkonusu vakfiyenin bir sureti Eşref Ertekin tarafından çıkarılarak gönderilmiştir. O tarihte vakfiyenin aslı, Çorum lisesi Beden eğitimi öğretmenlerinden Şükrü Damat tarafından getirilmiş ve sureti alındıktan sonra kendisine iade edilmiştir. Şükrü Damat emekli iken İstanbul'da vefat etmiştir. Bu vakfiyenin nereden ve nasıl getirildiğini E. Ertekin bilmemektedir..." Ş. Damat'ın oğlu, Çorum Halk Bankası memuru Abdullah Damat'tan da şu bilgi alınmıştır: "... Babasının dede tarafından Elvan Çelebi köyünde akrabalarının bulunduğu, fakat kendisinin bunları tanımadığı ve vakfiyenin de bunlardan birisinde olması ihtimali olduğu..." Ayrıca E. Ertekin de bu bilgi üzerine, "Hatırimda kaldığına göre Şükrü Bey'in dayı veya amca tarafından bir zat, bu tekkenin mütevellisi idi" demiştir. Bu değerli yardımından dolayı Çorum İl kütüphanesi md. vekili sayın H. B. Ertekin'e burada teşekkürü bir borç bilirim.

⁴² H. Turban Dağlıoğlu, *Çorum tarihine ait vesikalar*, "Çorumlu", nr. 18, 1940, s. 532-534.

⁴³ K. Vollers, *Chidher*, "Archiv für Religionswissenschaft" XII (1909), s. 234 vd; A. J. Wensinek, *Hızır* mad. *İslâm Ansikl.* VI, s. 457-462; aynı maddeye ek: P. N. Boratav, *Türklerde Hızır, aynı yerde*, s. 462-471; İlyas hakkında bk. A. J. Wensinek, *İlyas* mad. *İslâm Ansikl.* V, 2, s. 975-977; Hızır - İlyas, iki ayrı şahsiyet olmakla beraber, ikiz gibi birarada görülürler, bu hususta bk. *İslâm Ansikl.* VI, s. 465. Aziz Georgios (Aya Yorgi)'nin İslâmiyette *Circis* şeklim alması hakkında, K. Kufralı, *Circis* mad. *İslâm Ansikl.* III, s. 195 yetersiz bir makedir.

Georgios (Yörgi) da hristiyanlığın çıkmasından çok önceleri Anadolu halkı (Hitit'ler?) arasında saygı duyulan bir efsane kahramanıdır. Tarihî karanlıklarında kaybolan bu efsâne kahramanı bir savaşçıdır, zayıfın yardımına koşan şövalye ruhunun temsilcisidir ve ejderhaları alt eden yaman bir döğüşçüdür. Bütün bu vasıfları sıralayınca, Gilgamiş destanım da hatırlamamıza imkân yoktur. Hristiyanlık, sonraları bilhassa orta ve kuzey Anadolu bölgelerinde H. Georgios adını vererek bu çok eski tanrılaşmış kahramanın devam ettirmiş ve onu her vesile ile at üzerinde, ejderhayı mızrağı ile öldürürken tasvir etmiştir. Hristiyan azizleri arasında Georgios, *Megalo martyr* (Büyük martir) sayılır. Kendisinin Roma ordusundan bir subay olduğu ve aslen orta Anadolu'da Kappadokia'dan çıktığı söylenir ise de bunun sonradan uydurulmuş bir yakıştırma olduğu aşıkârdır. En meşhur efsanesi de bir ejderhann elinden kurtardığı bir kral kızı ile ilgilidir. Hristiyanlık sonraları Georgios'u da, diğer asker azizler, bilhassa Theodoros ile bir tutmuş, hattâ birincisinin menkıbelerini diğerine mal etmiştir. Aşağıda görüleceği gibi Amasyalı aziz Theodoros, böylece Georgios'un yerini almıştır. İslâm medeniyetine aynı efsane kahramanı Hızır (=Hıdır) İlyas şeklinde girerek, "Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez" meselinin esası olmuştur. Georgios'un yortusu, Hıdırellez adı ile (halk dilinde İlyas =Ellez şeklinde söylenir) İslâm-Türk hayatına da girmiştir⁴⁴.

Elvan Çelebi'nin deddi Baba İlyas ile, bu pek eski halk inanışlarına dayanan Hıdır İlyas-Georgios efsanesinin münâsebeti nedir?, Onaltıncı yüzyılda, Elvan Çelebi zâviyesinde hizmet eden dervişler neden bu hikâyeleri anlatıyorlardı? İlk bağlantı İlyas adı olmalıdır. Diğer taraftan onun halk rivâyetlerinde bir "kahraman" gibi anlatılmış olması da bu hususta rol oynayabilir. Belki Baba İlyas, Babâî kuvvetlerinin başında çarpışmış idi veya menkıbeler öyle gösteriyordu.

⁴⁴ Musul yakınında Deyr-el Hıdır (=Hızır manastırı) denilen Mâr Behnam manastırında da Georgios anılmaktadır, bk. Miss G. L. Bell, *Amurath to Amurath*, London 1924², s. 262 vd. Beyrut yakınında Georgios'un mücadelesini yaptığı yer olduğuna inanılan bir sahada, bir Hazreti Hızır makamı ile tekke kurulmuştur; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, s. 420 (. . . çisr kurbinde hazret-i Hızır makamı bir tekke-i mamûr; bir hayli fakarası vardır, limon, turunç ve hurma dirahleri ile müzeyyen bir tekke-i ruşendir); ayrıca bk. Cte du Mesnil du Buisson, *Le lieu du combat de Saint Georges à Beyrouth*, "Mélanges de l'Univ. St. Joseph" XII (1927) fas. 4. Anadolu'da Hızırlık (veya Hıdırlık) adı ile yerler pek çoktur. (Ankara, Afyon, Antalya, Denizli, Kütahya, Aksaray vs.). Bazılarında evvelce bir tekke (Bektaşî) de olduğu bilinir, bir misâl olarak Edirne gösterilebilir, Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, s. 499; ayrıca bk. F. W. Hasluek, *Christianity and Islam*, Oxford 1929, I, s. 328 vd. Antalya'da Hızırlık için bk. aşağıda not 63.

Öyle anlaşılıyor ki Seyyid Battal Gazi gibi, Baba İlyas da bir kahraman. bir savaşçıdır, ve onun menkıbeleri, sonraları Hızır İlyas ile birleştirilerek, XVI. yüzyılda garib bir şekle sokulmuştur. Kısacası, dervişlerin Elvan Çelebi köyünde 1555'de Dernschwam ile Busbeek'e anlattıkları Hızır İlyas'ın macera ve kahramanlıkları hikâyeleri, hıristiyan ve çok daha eski menkıbeler ile karışan, Baba İlyas'ın hayatı ve menkıbeleridir. Yayınlanmasını beklediğimiz *Menakıbnâme* de, bu hususlarda bize faydalı olabilecek herhangi bir bilgi bulunmadığını, M. Önder, 17 Ekim 1968 günü Ankara'da bize ifade etmiştir.

Anadolu'nun çok eski inançlarının çeşitli devirlere intibak ettikten ve bu arada hıristiyanlaştıktan sonra, Türk hâkimiyetinin başlaması ile türkleşmesi ve islâmlaşması ve hattâ tarihi şahsiyeti belli olan *Eren* ve *Veli*'lerin menkıbeleri ile karışması hiç de nâdir değildir. Belki de Anadolu'nun mânevi bakımdan türkleşmesi ve islâmlaşması için böyle eski inançların kökleri üzerine yerleşmek sağlam bir mânevi politika olmuştu. Bunların bazı örneklerini vaktiyle Hasluck da tesbit etmişti. Bir misal olarak Eskişehir-Afyon yolunun yakınında, Umraniye hizasında, az içeride olan Bağlıca köyündeki Sinan Baba ziyareti ve tekkesi gösterilebilir. Burada bulunan bir İlkçağ kitabesinden anlaşıldığına göre, bu yerde eyvelce bir Zeus mabedi vardı. Yine aynı yerde bulunan uzun bir Bizans kitabesi burada bir Hıristiyan kilisesinin yapıldığını isbat ediyordu. Eski adı Petara olan bu yerde kurulan Sinan Baba ziyareti ise etraf köylerin halkı tarafından şifa veren bir yadır olarak ziyaret ediliyordu⁴⁵. Buna benzeyen ve kökü çok eskilere giden pek tanınmış bir örnek olarak, İstanbul boğazının Anadolu tarafında Yuşa mezarı ve efsanesini burada misal gösterebiliriz. Pek eski devirlerin tepe kültü ve buralarda yaşadığına inanılan "devler", efsanesi islâmlaşmış olarak Yuşa tepesinde mevcuttur. Buna, Tevrat'ın Yuşa (=Josua) sı hakkındaki bilgiler eklenmiş ve neticede burada tarihin erken karanlık çağlarına ait bir kült yeri, Yuşa'nın türbesi ve yanındaki cami ile tekke, Tevrat'ın Yuşa peygamberini anan bir ziyaretgâh olmuştur.

Anadolu'nun arkeolojisi ve medeniyeti tarihi hakkında pek değerli araştırmaları olan ve bunları yeteri kadar geliştirip nihai neticelere ulaşmadan 42 yaşında ölen İngiliz P. W. Hasluck (1878-1920), Hıristiyanlıktan Müslümanlığa olan tesirleri araştırırken, tamamen doğru

⁴⁵ W. M. Calder, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua I*, Manchester 1928, önsöz, s. XXVII ve s. 218, no. 414 ve s. 227. no. 428.

olmamakla beraber bazen faydalı müşahedelerde bulunmuştur. Bu arada bazı taşra hıristiyan ziyaretgâhlarının islâmlaşması üzerinde durur ve Elvan Çelebi ile birlikte Zile, Lefkoşe, Kırklareli'ndeki *Kırklar* gibi, bazı eski ziyaret yerlerinin dervişler tarafından benimsenerek, yeni inanışlara intibak ettirildiğini yazar. Hasluck'a göre Elvan Çelebide bu nakil (*transference*), Zile'de Kırklar ziyaretinde de olduğu gibi, bir aracı devreden ve böylece esas kült, varlıkları karanlıkta kalan şahsiyetlere mal edilmek suretiyle geçmiştir ⁴⁶. Hasluck, Baba İlyas'ı bilmediğinden ve Elvan Çelebi'nin tarihî şahsiyeti hakkında da bir fikri olmadığından bu görüşlerinde kısmen aldanmaktadır. Tarihin çok eski çağlarından beri çeşitli inançlarda birkaç defa ad değiştirmiş olan bir yer, Anadolu'nun türkleşme ve islâmlaşması sırasında tarihî hüviyeti belirli veliler tarafından benimsenerek bir Türk ziyaretgâhı olmuştur. Bunda, evveldenberi saygı gören bir yerin aynı geleneği devam ettirmek suretiyle çevre halkı üzerindeki manevî kudretini devam ettirmek fikri kadar, boş kalmış bir harabeyi canlandırmak eski adı ile "şenlendirmek" kaygusu de göz önünde tutulmuştur. Onun için Elvan Çelebi zâviyesi, bir hıristiyan hâtırasının üzerine yerleşmiş ve onu türkleştirmiş bir manevî merkezdir.

IV

Elvan Çelebi köyü ve Eukhaita

Elvan Çelebi zâviyesi, ilk çağa ait bir iskân yerinin veya bir tesisin üzerinde kurulmuştur. Bu yerin eski adının ne olabileceği hususunda hayli fikirler ileri sürülmüştür. Bu bölgede Bizans tarihinin oldukça tanınmış şehirlerinden E u k h a i t a'nın bulunduğu iddia edilir. Ramsay'e göre E u k h a i t a, bugünkü Çorum'un yerinde olmalıdır ⁴⁷. Eukhaita'yı Safranbolu olarak teşhis etmek isteyen Doublet'nin dayanaklarını ⁴⁸ inandırıcı bulmayan Ramsay, E u k h a i t a için Çorum'u Safranbolu için de Germia'yı teklif eder. Sonraları, E u k h a i t a'nın Çorum'un kendisi değil Çorum yakınında olması icap ettiği düşünülmüş ve Anderson Eukhaita için Elvan Çelebi köyünü teklif etmiştir ⁴⁹.

⁴⁶ F. W. Hasluck, *Christianity and Islam*, I, s. 48-49, 50, ayrıca ksl. II, s. 571.

⁴⁷ W. M. Ramsay, *Historical geography of Asia Minor*, London 1890, s. 20, 268, 318-324.

⁴⁸ G. Doublet, *Inscriptions de Paphlagonie*, "Bulletin de Correspondance Hellenique" XIII (1889) s. 294.

⁴⁹ J. G. C. Anderson, *A journey of exploration in Pontus*, Bruxelles 1908, s. 9; kaynaklara göre Eukhaita, Amasya'dan bir günlük mesafede idi.

Kiepert'in de düşüncesi aynıdır. Ancak bazılarına, bu arada H. Grégoire ve Cumont'a göre, Eukhaita bu adın biraz bozulmuş şekli olan Avkat'ta yaşamağa devam etmektedir.⁵⁰ Elvan Çelebi köyünün hemen kuzeyindeki dağın adı bugün Avkat dağıdır.⁵¹ Fakat ayrıca burada Avkat adında bir de köy vardır.⁵² Dernschwam'ın Aelkat dediği yer de bu Avkat'dır. 1555 de buraya yakın bir de Sagana köyünün bulunduğu söyler ki bu da bugün Çayana'dır.⁵³ Bugünkü Elvan Çelebi köyü eski Eukhaita'nın tam üzerinde değilsede bile herhalde çok yakınında kurulmuştur. Elvan Çelebi zâviyesi etrafında ve duvarlarında pek çok Antik ve Bizans devrine ait taş ve kitabe vardır.⁵⁴ Avlu kapısının sağ dikmesinde üzerinde dal kıvrımları kabartmaları ile süslü bir taş kullanılmıştır (Res. 5). Bizans devrinin başlarından itibaren Eukhaita, önemli bir Hıristiyan ziyaret yeri olmuştur. Bunun da sebebi, azizlerden Amaseia (=Amasya) li asker Theodoros, IV. yüzyıl başlarında öldükten az bir süre sonra Eusebia adında bir kadın, onun röliklerini buraya getirmiş ve az zamanda burası mucizeler yarattığına inanılan bir ziyaret yeri olmuştur.⁵⁵ Bu ziyaretgâh yanma taşınan bir

⁵⁰ H. Grégoire, *Rapport sur un voyage d'exploration dans le Pont et en Cappadoce*, "Bul. de Correspondance Hellenique", XXXIII (1909) s. 26'da Zile'deki Kırklar tekkesi ve türbesi münâsebeti ile Elvan Çelebi'yi Eukhaita olarak teşhis etmektedir, fakat az sonra değişik bir fikir ortaya atar. H. Grégoire, *Géographie byzantine*, "Byz. Zeits." XIX (1910) s. 59-72; ayrıca kşl. H. Grégoire - H. Cumont - C. Anderson, *Recueil des inscriptions grecques et latines du Pont*, [Studia Pontica, III], Bruxelles 1926, s. 206.

⁵¹ Harita: G. Md., *Türkiye haritası* 1: 800.000, Ankara 1956; Avkat köyü, *Köyler nüfusu*, 1940 da 447; 1950 de 541; 1960 da 622; Elvan Çelebi ise 1940 da 953; 1950 de 1066, 1960 da 1293 nüfusludur.

⁵² G. de Jerphanion, *Mélanges d'archéologie Anatolienne*, Beyrouth 1928, s. 18 ve 42, lev. VIII; Avkat yakınında tek gözlü bir Roma devri köprüsü tanıtır (R. Gazzola, *Ponti romani*, Firenze 1961; deki listede yoktur). Elvan Çelebi köyü çevresindeki eski Roma yolları da incelenmiş, hatta Nerva ile Traianus devirlerine ait LVII sayılı yol taşı, köyde bulunmuştur, kşl. K. Bittel, *Kleinasiatische Studien*, İstanbul 1942, s. 9.

⁵³ Bk. yukarıda not. 6.

⁵⁴ Dernschwam'ın seyahatnâmesinde birkaç kitabenin kopyası vardır. Ayrıca bu kitabeler *Corpus Inscriptionum graecorum* da da toplanmıştır, kşl. no. 4111, 4114, 4115; 4141, 9254, 9256 ve *Corpus Inscriptionum latinorum*, III, no. 308. Burada rastlanan kitabelerde Theodoros ve Theodora adlarının çokluğu dikkati çeker, bazı taşlar Theodoros manastırı meşsuplarına aittir; ayrıca bk. *Studia Pontica*, III, s. 206-210.

⁵⁵ C. Anderson, not 11 deki yerde, s. 6-11 de, Eukhaita ile Ayios Theodoros manastırı hakkındaki Bizans kaynaklarını tanıtır. Theodoros'un bu çağda bir ejder öldürdüğüne inanılıyordu. Eukhaita metropoliti'nin vâazında da (XI. yüzyıl) her yıl ziyaret edilen bu yerdeki kilise tasvir edilmektedir. Bizans devrindeki Eukhaita için ayrıca bk.

manastır V. yüzyıldan itibaren bu yerin idâresini almıştır ve köy de gelişerek bir şehir olmuştur. Bizans devrinde bu manastır, hoş gitmeyen kilise ileri gelenlerinin sürgün yeri olmuş, İskenderiye Patriği Petros Mongos, Bizans Patriği Euphemios (490-496) ve Makedonios (496-511) V-VI. yüzyıllarda buraya sürülmüşler. Pityus'a sürülen Petros da muhafızların elinden kaçtığında Eukhaita manastırına sığınmıştır. 515'te doğudan gelen akında Eukhaita'da az kaldı düşüyordu. Makedonios bu sırada Gangra (Çankırı) ya kaçmış ve Eukhaita'nın hiç ümid edilmezken kurtuluşu aziz Theodoros'un mucizevî bir müdahalesi olarak kabul edilmiştir. Burada Amaseia'ya bağlı olarak kurulan piskoposluk sonra başlıbaşına Başpiskoposluk olmuştur. XI. yüzyıl ortalarında Eukhaita Başpiskoposu İoannes Mauropos'un bir vaâzi ile Aziz Theodoros'a dair *Homilie*'ler bu yer ve tesis hakkında bilgi verir ve hatta buradaki kilise tasvir edilir. Eukhaita'da asker aziz Theodoros'un ziyaretgâhi, X. yüzyılda İmparator İoannes Tzimiskes (969-976) zamanında yeni bir önem kazanmıştır. Bu azizi kendisine hâmi olarak kabul eden İmparator, Tuna kıyısında, Dorystolon (=Silistre) de Ruslara karşı yaptığı büyük savaşın ilk safhasını, 23 Nisan 972 günü zaferle atlatmıştır. Bugün, yine bir savaşçı aziz olan Hagios Georgios'un yortusu günüdür⁵⁶. Silistre kalesi önündeki çarpışmalar sürüp giderken, son çatışma 8 Haziran günü olmuştur. Bu, asker aziz Theodoros Stratilates'in yortu günüdür ve rivayete göre, Bizans ordusu yenilmek üzereyken Theodoros'un savaşa katılması ile durum düşmanın aleyhine dönmüştür. Rivayete göre, aziz bizzat atı üzerinde gelmiş ve Bizans ordusunun kötü bir anında bozguna uğramak üzere iken Ruslara karşı gayretlendirerek zaferin elde edilmesine sebep olmuştur, fakat savaşın sonra arandığında bu esrarengiz süvari bulunamamıştır. Bizans kaynakları bunun, Bizans ordusunun piri Theodoros olduğuna kani olmuştur. Ve yine başka bir efsâneye göre de yardıma koşması emrini veren bizzat Meryem'dir ve bunu bir rahibe rüyasında görmüştür. İmparator Tzimiskes şükran borcunu ödemek üzere Eukhaita'daki Theodoros manastırını ve müstemilâtını yıktırarak yerine yeni bir tesis kurdu⁵⁷ ve kasabaya da Theodoropolis adını vermiş-

V. S e h u l t z e, *Altchristliche Staedte und Landschaften, II Kleinasien*, Gütersloh 1922, I, s. 121-123; E. de Murait, *Chronographie byzantine*, I, s. 128.

⁵⁶ G. S e h l u m b e r g e r, *L'épopée byzantine*, Paris 1896, I, s. 116.

⁵⁷ Aziz Theodoros (hayatı : *Acta S. Theodori Tironis*, "Analecta Bollendiana" II, de anlatılmıştır) hakkında Eukhaita metropoliti İoannes tarafından yazılan metinde bu kilise ve çevresinin müphem ifadeli bir tasviri vardır, ksl. A n d e r a o n, *A journéy*

tir⁵⁸. Böylece, 972'de Ruslara karşı kazandığı zaferde, kendisine yardımcı olduğuna inandığı Theodoros'a şükranlarını ifade etmiştir. Amaseia (=Amasya) lı aziz Theodoros'un bu bölgede, aslında çok eski ve hıristiyanlıktan çok önceki bir kahramanın efsanesi kendisine mal edilmiş olan ve tarihten hüviyeti tamamen şüpheli aziz Georgios (Yorgi) ile girift bir hale geldiği anlaşılmaktadır. Biri ile ilgili efsaneler, zamanla diğerine yakıştırılmağa başlanmış ve böylece Theodoros, Georgios'un yerini onun vasıfları ile almıştır. Bu arada şuna da dikkati çekelim ki, zaten hıristiyan kilisesinde Theodoros'lar da bir ara ikileşerek birinin menkıbeleri diğerine mal edilmiştir. Önce kumandan Theodoros Stratelates, sonra menşei karanlık acemi asker Theodoros Tiron şeklini almıştır. Aziz Theodoros Stratelates'e ait olduğu ileri sürülen ve anlaşıldığına göre efsanesinin ortaya çıkışı Eukhaita'ya nazaran daha eski gözükken diğer bir Theodoros'un mezar ve ziyaretgâhı Karadeniz kıyısında Ereğli'de bir tepe üzerindedir⁵⁹. Ereğli türkleştikten sonra burası da bir tekke ile bir müslüman ziyaretgâhı olmuş ve burada şehid (veya Gazi) Mustafa adında bir vefî için bir türbe yapılmıştır^{59a}. Theodoros'a esas olan Georgios da, daha eski bir efsane kahramanının hâtıralarını almış olduğu gibi, sonraları Baba İlyas da Georgios-Theodoros'un efsanelerini kendi üzerine toplamıştır. Bu bölge XI. yüzyılda Türk hâkimiyetine geçerek, Danişmendli, Selçuklu; Eretna oğul-

of Exploration..., s. 9, not 4; De Lagarde tarafından *Johannis Euchaitoram Metropolitae quae supersunt* başlığı ile "Abh. Götting. Gen." 1882'de yayınlanan bu metnin, ricamız üzerine bir suretini ve tercümesini temin eden Prof. C. Mango (Dumbarton Oaks-Washington) 'a burada teşekkür ederim: "Ben de daha önce sizin şöhretli kilisenizin geniş ve abenklî büyüklüğünü, insanı hayran bırakan güzelliğini ve şeklinin mükemmeliyetini, binanın her yanının altın ve gümüşten, tezyini resimler, göz kamaştıran mozaikler ve güzel renkli mermerler ile parıldadığını, ayrıca binanın içinde pahalı malzeme ve iyi bir işçilik ile meydana gelmiş çok sayıda muhteşem dokuma ve levhaların bulunduğunu ve nihayet Cennettekiler ile rekabet edebilecek, yeryüzüne inmiş yıldızları andıran bol ışık saçan avizeler ve şamdanlar ile aydınlatıldığını işittim. Kilise hakkında daha pek çok şey söylenebilir. Çevresi de kendisi kadar dikkati çeker: Bu çevreden kasit, çeşitli binalar, gelirler, mümbit arazi, kullanılmaya ve içilmeye elverişli su kaynakları, sığır sürüleri, nüfusun kesafetidir; ve ayrıca bir evi mutlu ve muhteşem yapabilecek diğer bütün hususlar da burada mevcuttur". Theodoros'un sanatta tasviri hak. bk. J. Ebersolt, *Une tapisserie byzantine*, "Gazette des Beaux Arts" (1925) 1 lev.

⁵⁸ S ch l u m b e r g e r, *Epopée*, I, s. 140, 144, 146; Eukhaita adını *Eukhancia* yazarak, bunun İstanbul civarında olması icap ettiğini bildirirken yanılmaktadır.

⁵⁹ H. D e l e h a y e, *Légendes grecques des Saints militaires*, Paris 1909 (Aziz Theodoros'lar hak.); Ereğli hak. ise bk. W. H a s l u e k, *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford 1929. I. s. 88-88.

^{59a} Ereğli'yi 1983 yazında ziyaretimizde ufak bir abşâp mescidin kible duvarına bitişik olarak basit bir türbeden ibaret olan bu ziyareti görmöğdük.

ları idarelerini yaşamış ve 1398 de Osmanlı topraklarına katılmıştır. Zaten 1318 de Eukhaita, İmparator II. Andronikos (1282-1328) 'm bir fermanı ile dinî teşkilâtın silinerek yerini Trakya'da Apros (=Eğne-cik) almıştır⁶⁰. Ortodoks kilisesinin, bir yeri kilise teşkilâtından nekad-
dar zor çıkardığı düşünülecek olursa Eukhaita için bu yerde artık hıristiyanlık için hiçbir ümid kalmadığı neticesi çıkar.

Theodoros efsanesi 1555'te, Elvan Çelebi zâviyesinde yaşayan der-
vişlerin anlattıkları Hızır İlyas efsaneleri ile yakın bağlantılar göster-
mektedir. Daha Bizanslıların inancında savaşçı aziz Georgios ve asker
aziz Theodoros'un birleşmiş vasıfları, müslüman inancındaki, "güzel
atı üzerinde rüzgâr gibi her yere yetişen" ırmaktan su içtiği için
ölümsüz olan" ve "savaştan hoşlanan ve haklı tarafın imdadına ko-
şan" ve nihayet hangi dinden olursa olsun, kendisine sığınan'ın yardı-
mına yetişen Hızır İlyas'a izâfe edilmiş ve evvelce de işaret ettiğimiz
gibi belki de Baba İlyas'ın da muharip vasıfları, bunlara uyduğundan,
çeşitli dinlere âit inançlar tek yerde birleşmiş, kaynaşmış ve yaşama-
ya devam etmiştir. *Eukhaita* adı yerilen bu yerde V. yüzyıldan itiba-
ren Aziz Theodoros'un röliklerinin muhafaza edilmesi ve bu aziz adına
bir ziyaretgâhın bulunması; iki hıristiyan asker aziz Georgios ve The-
odoros'un vasıflarının kaynaşması ve bunların islâmiyetteki Hızır İlyas
efsanesinde aynen yer alması, Eukhaita denilen yerin adının Avkat
adında kolaylıkla teşhis edilebilmesi, Avkat'ın Elvan Çelebi köyünün
pek yakınında bulunması, nihayet Baba İlyas'ın adının Hızır İlyas ile
yakınlığı ve Baba İshak'ın savaşlarında çarpışmış bir kahraman oluşu
ile, Elvan Çelebi zâviyesinde Baba İlyas ile Theodoros-Georgios efsa-
nelerinin kaynaşmış bir halde yaşaması, Elvan Çelebi zâviyesinin,
Eukhaita'daki Theodoros ziyaretgâhı yerinde olduğunu kuvvetli su-
rette desteklediği kanaatindeyiz. Elvan Çelebi köyünün dışında Avkat
köyünün bulunuşu bu izahda hiçbirşeyi değiştirmez. Zira Theodoros'
un mezarı ile etrafındaki manastırın bu yerin tam içinde olmasına lü-
zum bulunmadığına göre eski *E u k h a i t a*, Avkat olurken, bunun
hemen civarında bulunan ziyaretgâh ve manastır mevkiinin de Elvan
Çelebi köyü haline gelmesi mümkün ve mantıkîdir. Bizim kanaatimize
göre Eukhaita belki Avkat'tır. Bunun pek yakınında olan Theodoros

⁶⁰ A. H. W a e c h t e r, *Der Verfall des Griechentums in Kleinasien im XV. Jahrhundert* [Diss. Jena], Leipzig 1902; s. 14. 1318 kasımında yazılan bu ferman ile Apros metropolit, Eukhaita metropolitliğinin derecesine (51. derece) ve bununla ilgili şerefe sahip olmuştur, kşl. F. D ö l g e r, *Regesten der Kaiserurkunden des öströmischen Reiches*, IV, München 1960, s. 72.

manastırı ise Elvan Çelebi tekkesi mevkiî olmuştur. Nihayet, Elvan Çelebi zâviyesi taşları arasında eski parçalar bulunduktan başka, bitişindeki türbe binası, Türk türbe mimarisine yabancı şekli ile burada mevcut bir Bizans yapısının hatta yapıları topluluğunun harabelerinden istifade olunduğunu gösterir. Kısacası Elvan Çelebi zâviyesi'nin Eukhaita yakınında Theodoroş ziyaretgâh ve manastırının yerinde kurulduğuna ihtimal verilebilir. Zaten Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sırasında yollar üzerindeki, terk edilmiş manastır harabelerinin "şenlendirme", yani yeni imar politikasına uygun olarak, zâviye haline getirildikleri bilinir⁶¹.

V

Zâviyenin Mimarisi

Zâviye geniş bir bahçenin içindedir. Son yıllarda avlununu bir kısmı çirkin bir duvarla bölünmüş bazı mezartaşları burada gelişigüzel yerleştirilmiştir. Binanın köylüler tarafından yapılan son tamirinde üstünün çok inişli çıkışlı olduğu göz önünde tutularak, bütün duvarlar yükseltip yapı tek bir çatı altına alınmak suretiyle korunmuştur. (Res. 9). Dış ifadeyi belki bozan bu usul, binayı mükemmel korumakta, örtü bünyesini bozmaksızın onu görmek imkânını vermektedir. Çatı arasına girildiğinde, bütün kubbe ve tonozların *extrados*'larını görmek mümkün oluyordu (1965). Son tamirde ne yapıldığı hakkında bir bilgimiz yoktur. Ancak projeye göre yapılması tasarlanan işler: "iç kısımlardaki bozuk sıvalar, ahşap ve klâsik döşemeler ile taş döşemelerin tamiri, cami kısmı pencerelerine beton dışlıklar ve alçı içlikler diğer kısım pencerelerine beton dışlıklar yapılması, harap ahşap kapı ve pencere kanatlarının tamiri, dış duvarlardaki mevzii çatlakların "dikilmesi", bozuk derzlerin yenilenmesi" mahiyetinde, eski tabiriyle ufak ölçüde bir "meremet" tamiridir.

Zâviye manzumesi birbirine bitişik ve kaynaşmış üç unsurdan meydana gelmiştir. Sağ tarafta haçvarî plânlı bir türbe (A) vardır. Cephede tek sütunlu, çifte kemerli bir holü bulunan bu türbenin sağında ise geç bir devre ait minare bulunur. Girişi tâkib eden, üç eyvanlı, ortası kubbe ile örtülü "kapalı avlu"lu ve şadırvanlı zâviye ise,

⁶¹ Bir misal olarak 14 nr. lu Sivas dft. (h. 982=1574/75 e doğru ?) deki şu kaydı hatırlamak mümkündür: Karye-i Çil denilen yerde Süleyman ve . . . , "Kölek kilise nâm virânelerin tarik-i âmda şenledüp ve zâviye bünyâd idüp âyende ve revendeye hizmetetmege . . .", krş. Ö. L. B a r k a n, *Kolonizatör Türk dervişleri*, "Vakıflar Dergisi" II (1942) s. 335.

türbenin solundadır (B). Zaten türbe, bunun iki kolu arasında sıkışmış âdeta saplanmış bir haldedir. Zâviyenin girişin karşısında olması gereken dördüncü eyvanının yerinde ise çok geniş bir kare mekân teşkil eden cami kısmı (C) bulunmaktadır. Dernschwam'ın 1555'de çizdiği krokide ise ayrıca giriş eyvanının solunda türbe olarak kullanılan bir mekân daha işaret olunmuştur (D) ve hakkında izahat da verilmiştir. Halbuki bugün bu türbeden bir iz yoktur (Res. 30-34).

A. Türbe ile zâviyenin giriş cephesi yekpare bir bütün teşkil eder (Res. 7, 8) İnşaat intizamsız olmakla beraber kemer biçimlerinde, moloz taşı inşaatı çevreleyen tuğla tekniğinde XV.-XVI. yüzyıl Türk yapı sanatının özellikleri görülür. Türbeye girişi temin eden holün önünde tek sütunlu ve 2 kemerli bir revak vardır. Sütunun kaidesi, işlenmiş bir eski taştır. Yeşil bir breş olan ve Âşık Paşa tarafından Kırşehir'den gönderildiği rivayet edilen sütun gövdesi ise, aşağı doğru inceler ve Antik bir kalıntıdır. Aynı şekilde başlık da devşirme bir parçadır. Holden bir kapı ile geçilen türbe haç biçiminde bir plâna sahip, ortası kubbeli bir yapıdır (Res. 13). Ortadaki kare kısmı ortalama 4 m. olan türbenin bu orta mekâna açılan beşik tonozlu dört kolu vardır. Plâni tam muntazam olmadığından, eyvanların ölçüleri değişmektedir. Burada yapının esasının hristiyanlığa indiği anlaşılmaktadır. Çok benzeri olan Edirne'deki Yıldırım Bayazid imaretinde de olduğu gibi ⁶², haçvari bir hristiyan *mausolenm*'n veya bir martir'in mezarı olan *martyrion*'u ⁶³, tamamen Türk inşaatı bir kılıf içine alınmıştır. Elvan Çelebi zâviyesinde antik bir mezar binasının bir *martyrion*'un mimari düzeni açık olarak kendisini gösterir ⁶⁴. Temeller ve plân antik olmakla beraber, üzerindeki inşaatın ne dereceye kadar da Türk olduğu, duvarları örten sıvalar yüzünden anlaşılamaz. İçeride eyvanların kemerleri, tipik Türk kemeri biçimindedir. Fakat tam bir

⁶² S. E y i c e, *Bizans devrinde Edirne ve bu devre ait eserler, Edirne fethinin altıyüzcü yıldönümü* kitabı. Ankara 1964, s. 71-73, res. 10-14.

⁶³ Haç biçiminde plânlı *mausoleum*'ların en meşhur örneği, Ravenna'da Galla Placidia türbesidir. Antalya'da sahilde, parkın yanında bulunan büyük bir *mausoleum*'un da mezar odası haç şeklindedir. Buraya Hıdırlık denildiğini de burada hatırlatalım, bk. R. P a r i b e n i - P. R o m a n e l l i, *Studi e ricerche archeologiche nell'Anatolia Meridionale*, "Monumenti Antichi" XXIII (1914) Roma, s. 40-48. res. 2-5. Basın-Yayın-Turizm G. Md. *Antalya'dan resimler*, Ankara 1954 (bir fotosu vardır).

⁶⁴ Böyle dört kolu da aynı uzunlukta bir haç biçiminde olan ve zeminini kaplayan mozaiklerden, Roma devrine (III. yy.?) ait olduğu anlaşılan bir bina, Kırım'da Kerson'da bulunmuştur, kş. A. L. Yakobaon, *Srednevekoviy Krim* (=Ortaçağda Kırım) (Akademia Nauk SSSR), Moskova 1964, lev. IV-V.

raspa yapıldığında hakikî durum açığa çıkacaktır. Şiddetli zelzelelere sahne olan Çorum bölgesinde, eski ve yıpranmış bir binanın tarih boyunca zarar görmeden kalmış olabileceğine de ihtimal verilemez⁶⁵. Belki de burası, esasında Aziz Theodörös'un röliklerini muhafaza etmek üzere yapılmıştı ve sonra islâmi bir türbe olmuştur. Bu türbede yatanın bugün Elvan Çelebi olduğu zannedilir. Fakat Dernschwam burada, adını bildirmedigi fakat Georgios'un yakını olduğu söylenen bir yatırım mezarı bulunduğunu yazar. Elvan Çelebi'nin hakiki mezarı ise 1555'de, soldaki bugün ortadan kalkmış bir mekânın içinde idi. Sonraları bu kabir, zâviyenin girişinin sağ tarafındaki bir başka mekâna, veya bu gaye ile yapılmış bir yeni mekâna nakledilmiştir. Haçvari plânlı sağdaki türbe Elvan Çelebi'nin ceddinden bir Veli'nin, belki de Baba İlyas'ın veya Muhlis Paşanın hakikî veya makam türbesidir.

B. Birinci kitabe, zâviyenin pek mütevazi olan girişinin üstünde bulunmaktadır (Res. 12). Bu üç satırlık yazı çok silik olduktan başka üç parçaya ayrılmış bir halde kırıktır. Taeschner bunda sadece dini sözlerden başka bir tarihte bulunduğu işaretlerle h. 681 tarihini teşhis etmek istemiştir. Böylece zâviye kısmı milâdî 1282/3'de yapılmış olmaktadır. Halbuki Hüsameddin Bey, h. 753'de yani milâdî 1352'de yapıldığını yazmaktadır. Bu meselenin hali için çok dikkatli olarak, türbe kitabesi gibi, bu yıpranmış kitabenin de temizlendikten sonra okunması icap eder. Kapıdan aynalı tonoz ile örtülü bir hole geçilmektedir ki bunun sağında yine aynalı tonoz ile örtülü Elvan Çelebi'nin türbesi haline getirilmiş 3, 70x5m 20 ölçüsünde bir oda bulunmaktadır. Giriş mekânı gibi, bu oda ve bitişiğindeki türbe revakının Türk inşaatı olduğunda hiç şüphe yoktur. Dernschwam'ın krokisinden anlaşıldığına göre, bu kısımlar 1555'te yoktur. Böylece bu aksamın sonradan eklendiğine ihtimal verilebilir. Giriş mekânı iç tarafında iki yanında sütunlar bulunan bir kapı ile zâviyenin giriş eyvanına açılır. Üzeri beşik tonoz ile örtülü olan eyvan 4m35-4m55x5m60-5m85 ölçüsündedir. Köylüler, evvelce burada güzel ahşap kanatlar olduğunu, ve bunların 30 yıl kadar önce yerlerinden çıkarılıp, götürüldüklerini söylediler. Bugün nerede oldukları bilinmeyen bu kapı kanatlarından bir tanesinin fotoğrafı *Çorumlu* dergisinde görülebilir (Res. 10)⁶⁶. Bu

⁶⁵ R. A k ı n c ı, *Arzda ve yurdumuzda zelzele bölgesi*, "Çorumlu", ur. 29, 1941, s. 899'da Amasya-Çorum zelzelelerinin bir listesi vardır.

⁶⁶ Bu kanatların, ikinci girişde olduğunu yazan N. Köseoğlu (bk. *not 13* deki yerde, s. 1374) üzerlerinde oyma Hadis'ler bulunduğunu da bildirir. Bu kanatlar o tarihte (1944) artık Çorum'a getirilmişti. Bir kanadın fotoğrafı, "Çorumlu" sayı 7 (1938) de yayınlanmış olup, klişemiz (Res. 10) oradan alınmıştır.

resimden anlaşıldığına göre, kapının üst panosunda bir âyet yazılıdır. Esas pano yıldızlı geçmeler ile süslenmiştir. Etrafını ise bir çerçeve motifi dolaşır. Bu güzel ve değerli kanatların buldurularak, tamirden sonra yerlerine takdirilmaları temenni edilir. Bu eyvanın sol tarafında bulunan ve Dernschwam'ın krokisinde işaretlenen diğer türbe mekânı ise ortadan kalkmıştır. Bunun girişinin güney duvarında, buradaki eyvandan olduğu anlaşılmaktadır. Ufak bir sondaj, herhalde bu kayıp unsurun ölçülerini verebilir, hatta belki de içindeki mezarın hüviyetini aydınlayabilir. Dernschwam bu mekânın doğu tarafındaki duvarında bulunan bir pencereden ışık aldığını da belirtmiştir. Dernschwam'ın belirttiğine göre, Elvan Çelebi burada yatmaktadır. Bilmediğimiz bir sebepten, herhalde Çorum'un şiddetli depremlerinden biri yüzünden, bu kısım sonraları yıkılmış ve ortadan kalkmış, Elvan Çelebi'nin de hâtrası öteki türbeye geçmiş olmalıdır.

Zâviyenin iki yan eyvanı 4m 75 açıklığına sahiptir. Bunlar da intizamsız olduklarından dip duvarlarında ölçüleri daha azalır (4m20-4m30). Derinlikleri ise her duvarda farklıdır. Derinlik ölçüsü 4m-5m arasında değişmektedir. Yan eyvanların dip duvarlarında, köşelerde duvara gömülü eski sütunlar bulunmaktadır. Yan eyvanların dip duvarlarında birer pencere vardır. Üstleri ise bugün birer kubbeli tonoz ile örtülüdür. Halbuki Dernschwam bu mekânların üstlerini beşik tonoz ile örtülü olarak göstermiştir. Ortada ise köşeleri pahlı, 6m 20 ölçüsünde büyük kare bir şadırvan sofası bulunmaktadır. Üstü kubbe ile örtülü olan bu şadırvan sofasının bir kapalı avlu olarak düşünüldüğü açıkça görülür. Orta avlusu bir kubbe ile kapatılan eyvanlı medreselerde olduğu gibi, burada da avlu büyük bir kubbe ile dış tesirlerden korunmuş ve buranın aslında bir avlu olarak düşünüldüğünü belirtmek üzere de ortasına -daima olduğu gibi- bir şadırvan inşa edilmiştir. Bu şadırvanın ortasındaki büyük mermer çanağın iç yüzü dilimli olarak işlenmiştir. Dernschwam'ın krokisinde de bu dilimler belirtilmiştir. Elvan Çelebi tekkesi mensublarından mahallî bir şair tarafından medh olunan bu şadırvanın bir özelliği yedi köşeli oluşudur. Bazı sayıların ve bunlar arasında bilhassa yedi ile onikinin, sembol olarak bazı tarikatlar nazarında ne derece değerli oldukları bilinir. Bektaşî'ler bilhassa yedi ve onikiye çok değer vermişlerdir. Hattâ o derecede ki, Varna civarındaki Akyazılı Sultan tekkesinin meydanaevi yedi köşeli olarak yapıldığı gibi, türbe de yedi köşelidir⁶⁷. İstanbul'da

⁶⁷ S. E y i c e, *Varna ile Balçık arasında Akyazılı Sultan tekkesi*, "Belleten" XXXI, nr. 124, 1937, s. 582-583, not 73.

Merdiyenköyü'ndeki Âsîtâne'nin de meydanaevi kubbesi ortada tek direğe dayanan oniki dilimli bir kubbe ile örtülüdür. Bu şadırvanlı ve bir kubbe ile kapatılmış avlu hatırası olan yerin, en alâka çekici özelliği, duvarlar boyunca çepçevre bu kapalı iç avluyu dolaşan ahşap peykelerdir. Bunlar ilk yapıdan kalmış olmamakla beraber, daha eski peykeleri devam ettirmektedir. Zâviyelerde kapalı avlunun toplantı yeri fonksiyonunu mükemmelen aksettiren peykelerin nasılsa kalabilmiş bu nâdir misâlinin, itina ile korunması yerinde olacaktır. Bu çeşit tesislerde daima usulden olduğu gibi, yan eyvanların döşemelerinin ortaya nazaran daha yüksek bulunduğu da dikkati çeker (Res. 15-17).

Üç eyvanlı ve şadırvanlı zâviye kısmı büyük ölçüde tamir görmüş, hatta yakın ihtimal ile, kubbe baskısını karşılamak için tuğla dolgular halinde köşe pahları sonradan eklenmiştir. Bu kısmın özünün daha eski bir yapı kalıntısı olması ihtimali de düşünülebilir. Eski Bizans yapısının haçvari plânı, zâviyelerde aranan dört eyvan şemasına uygun olduğundan, böyle bir yapı harabesinden istifade edilmiş olabileceği gibi, bu kısım temelden itibaren bir Türk inşaatı da olabilir. Bu hususta kesin hükme ancak duvarlarda yapılacak araştırmalar neticesinde varılabilir. Biz bu kısmı tamamen Türk yapısı olarak görmekte olduğumuzu da burada belirtebiliriz.

C. Ortada bir kapıdan güney eyvanın yerinde olan camiye geçilmektedir. Bu kapının üzerinde klâsik profilli üç ahşap konsola oturan bir çıkma (*mükebbire*) vardır. Kapının bugün kanatları değersizdir. 11m kenarı olan kare bir mekân halindeki cami Hans Dernschwam'ın krokisine göre de eski biçimini muhafaza etmiştir, Yâni, dış duvarlarında bir değişiklik olmamıştır. 1555 de üstü ahşap ve toprak dam olan cami kısmı Türk sanatında Barok tesirleri başladıktan sonra, yâni ortalama olarak 1750 den sonra büyük ölçüde bir tamir görerek, şimdiki tavan kaplaması yapılmıştır. Burada ince ahşap direklere oturtulmuş, Barok profilli kemerleri olan bir mahfil bulunmaktadır. Bu kemerlerin kalem işi nakışları da XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl ilk yarısının zevkine uygun bir uslûbda çiçek demetleri halindedir (Res. 20). Aynı sanat zevki kendisini buradaki tavanlarda da belli eder (Res. 19). Nihayet mihrab da aynı zevkin mahsulüdür. Gerek biçimini sağlayan çizgilerde gerek unsurlarında ve nakışlarında Türk sanatının son devrinin izleri gayet açık görülür (Res. 18-20). Bu tavan, mahfil ve nakışların 1208 (=1793/4) depreminin arkasında yapıldıklarına ihtimal verilebilir. Zâviyenin etrafında evvelce genişçe bir hazire olduğu, kalan birkaç mezartaşından anlaşılmaktadır (Res. 21).

Bu yazımızın sonunda, Elvan Çelebi tekkesinin müstemilâtı sayılan hamamdan da bahsetmek yerinde olacaktır (Res. 28). Bu, son yıllarda satılarak, şahıs eline geçtiğindenberi sahibi tarafından tahrip edilen bir eski eserdir. Klâsik tek hamamların güzel bir örneğidir. Tromplu bir kubbe ile örtülü soyunma yeri-camekân kısmını bir mekân takib etmekte buradan da ortası kubbeli ılıklığa geçirilmektedir. Halvet hücreсі tek olup, araya sıkıştırılmıştır.⁶⁸ Hamamın nihayetinde külhan bulunmaktadır.

VI

Benzeri Tesisler

Anadolu'da kurulan zâviyeler ve bunların mimarî bir tip olarak doğuşu, Osmanlı devri Türk mimarisindeki akisleri hakkındaki yıllardır yaptığımız araştırmaların ilk mahsulünü, önce bir tebliğ⁶⁹, sonra da bir makale halinde sunmuşuk⁷⁰. Kitap halinde bastırmağa hazırladığımız bu çalışmamızda, zâviyelerin fethedilen toprakların türkleşmesindeki vazifesi üzerinde de durulacaktır. Elvan Çelebi zâviyesi de bunlardan biridir. Bu tamamen millî ve islâmî tesisin, bir takım kalıntıların üzerinde kurulması herhalde sebebsiz değildir. Böylece yalnız hıristiyanlık devrinin değil, fakat tarmin karanlıklarındanberi o çevre insanların kutsal tanıdığı bir yerin bu vasfı devam ettirildiği gibi, orada hakikî veya makam mezarı yapılmak suretiyle efsaneleşmiş bir *Gâzi* bir *Veli*'nin adı ve hatırası etrafında artık yeni bir inancın hâkim olduğu, yeni ve değişik bir kavmin yerleştiği de benimsetiliyordu. Bu, Anadolu ve Rumeli'nin mânen türkleşmesi ve islâmlaşmasının tipik bir örneğidir. Bu "*türkleşme damgaları*", Türklüğün yayıldığı bütün yerlere, *G a z i E r e n l e r* veya *H o r a s a n E r e n l e r i* tarafından vurulmuş ve yüzyıllar boyunca, bu hâtıralar yaşatılmıştır.

Anadolu'da "*Horasan Erenleri*" ve bunlârîâ ilgili olarak kurulan zâviyelerin çokluğu bilinir. Bunların bir çoğunda XIV. yüzyılda misafir kalan Arab seyyahı İbn-i Batuta bazılarının kurucu veya şeyhlerinden bahseder. Ahî teşkilâtı, sonraki devirlerde sadece bir esnaf teşki-

⁶⁸ S. E y i c e, *İznik'de "Büyük hamam" ve Osmanlı devri hamamları hakkında bir deneme*, "Tarih Dergisi", XI, (1960), s. 99-120; Elvan Çelebi bu yazıda belirtilen (e) tipinin değişik bir çeşidiyi teşkil etmektedir. Bu bakımdan değerlidir.

⁶⁹ S. E y i c e, *Osmanlı-Türk mimarisinin ilk devrinin bir cami tipi hakkında*, "Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi-1959", Ankara 1962, s. 187-188.

⁷⁰ S. E y i c e, *İlk Osmanlı devrinin dinî-içtimâî bir müessesesi: Zâviyeler ve Zâviyeli camiler*, "İ. Ü. İktisat Fakültesi mecmuası" XXIII (1962/63) nr. 1-2; s. 8-80.

lâtı olmadan önce, tasavvuf erbabının teşkilâtlandığı bir müessese olarak bu zâviyeleri kurmuş ve bunlarda gelip geçenler, "âyende ve revende" misafir edilmiş, doyurulmuştur. Elvan Çelebi köyündeki zâviyenin de bu vasıfları açık olarak bilinir, gerek yerli, gerek yabancı yazarlar tarafından bu teyid edilmektedir.

Elvan Çelebi zâviyesi kurulduğundan itibaren uzun yüzyıllar bir tarikata mensub dervişler tarafından kullanılmış, idare edilmiş bir zâviyedir. Anadolu'nun hemen her köşesinde bu çeşit tesislerin kalıntıları veya bugün mahiyet değiştirmiş benzerleri bulunmaktadır. Rumeli'nin her köşesinde de sayıları pek çok olan zâviyelerin (veya tekkelelerin) adları bilinmektedir. Bazı yerlerde bunların çokluğu hayret vericidir. Çoğunun adını veren "Veli" ise efsanelerin karanlığı içinde kaybolur. Aralarında tarihî şahsiyet belli olanlar da vardır⁷¹. Bilhassa Anadolu'nun bu bölgesinde Amasya-Tokat-Çorum-Osmancık-İskilip çevresinde zâviyelerin (sonraları *tekke* olmuştur) çokluğu dikkati çeker. Zaten yalnız Mecidözü yakınında 1:8000.000 lik haritada yer adlarına bir göz gezdirmek, bu bakımdan o bölgenin zenginliğini belirtmeğe yeter⁷².

Elvan Çelebi zâviyesi, Anadolu Türk medeniyet tarihi bakımından iki noktada dikkatimizi üzerinde toplar :

1. Burası Anadolu'da Türkmen boylarının yerleşmesi ile yakından bağlantılıdır. Baba İlyas bu çeşit tesislerin hepsinin doğuşunda elzem olan "veli" olarak, kurulacak tesisin çekirdeğini teşkil etmiştir. Tesisin kurulması için kasitli olarak veya tesadüfen seçilen yer, çok daha eski bir efsanenin devamcısı bir hristiyan "yatırı"nın ziyaretgâhı olduğundan, Baba İlyas'ın adı ve hatırası etrafında işlenen menkıbeler, bunlardan da geniş ölçüde faydalanmıştır. Nitekim artık yabancı sınırlar içinde kalan eski Türk topraklarında da bunun tersinin vukubulduğu görülür⁷³. Elvan Çelebi Amasya-Çorum arasında işlek bir yol üzerinde

⁷¹ S. E y i c e, Yukarıda not 67 deki yerde, s. 551-600 ve XIII levha; Makedonya tekkeleri hak. bk. G. P a l i k r u ş e v a - K. T o m o v s k i, *Les tekkés en Macédoine aux XVIIIe siècle*, "Atti del Seconda Congresso di arte Turca-1963", Napoli 1965, s. 203-211, lev. CIII-CVI.

⁷² Mecidözü-Elvan Çelebi güneyinde : Ziyarettepe, Fakıahmet (=Fakih Ahmet), Şeyh Mustafa, Kırklardağı (1791 m.) gibi, krş. *Türkiye Haritası*, Ankara 1956, 1:800.000, Ankara paftası. Ayrıca bu bölgede, eski Türk boylarının yerleşmiş oldukları da bilinmektedir. Bunların bazılarının Alevî olmaları; Anadolu Türklüğünün yüzyıllar boyunca geçirdiği tarihi tesirlerin bir neticesidir.

⁷³ Bk. H a s l u c k, *Christianity and Islam*, I, s. 75-97; S. Eyice, not 67 deki

olan bu zâviyeyi, ecdadı adına ⁷⁴ kurdurmuş ve bu yer benzeri tesislerin hepsinde olduğu gibi sonraları bir tarikat tarafından benimsenmiştir. Elvan Çelebi'de hangi tarikatın bu müessesenin idaresini aldığı tesbit edemedik. Bu bölgede Bektaşî tarikatının çok yaygın olduğunu göz önünde tutarak, burasının da bir ara Bektaşîlere âit olduğunu tahmin edebiliriz ⁷⁵. Gayemiz Anadolu'nun tarikat tarihini araştırmak olmadığına göre, Elvan Çelebi zâviyesinin mahiyeti etrafında hatıra gelebilecek bu gibi hususlar üzerinde durmuyoruz.

2. Elvan Çelebi zâviyesi mimarisi bakımından dikkat çekici bir sanat eseridir. Anadolu'da mevcut bu çeşit yapılar serisinin güzel ve değerli bir örneğidir. Haçvarî plânlı türbenin esasının hıristiyan bir binaya dayandığını evvelce belirtmiştik. Bugün görülen cephenin, arkasındaki aynalı tonozlu giriş holü ve yanındaki oda ile sonradan eklendiklerine de ihtimal vermekteyiz. Bizi bu yolda bir tahmine sevkeden, Dernschwam'ın krokisidir. Bu kroki çok basit olmakla beraber, mevcut kısımlarda o yerece doğrudur ki, burada da doğru olmaması için bir sebep görmüyoruz. Aynı kroki bize, giriş holünün solunda da, 1555'de Elvan Çelebi'nin türbesi olan bir mekân bulunduğunu göstermektedir ki bugün bundan hiçbir iz kalmamıştır. Fakat sanat tarihi bakımından en dikkati çeken taraf, esas binanın ortası şadırvanlı, dört eyvanlı tertibidir. Buranın kapalı avlu olarak düşünüldüğü ve ancak bir eyvanın diğerlerinden daha geniş tutularak burasının cami yapıldığı aşikârdır.

Elvan Çelebi zâviyesinin şadırvanlı ve eyvanlı merkezi kısmı zâviyeler mimarisinin gayet açık bir misâlini ortaya koyar. Temelleri

yerde, s. 575, Buradan Türklük çekildikten sonra Akyazılı Sultan, Sveti Tanaş (Athanasius) olmuştur.

⁷⁴ Bu çeşit tesislerde, esas merkezi, nüveyi bir Velî, bir Eren'in mezarı teşkil etmektedir. Bu bazen hakikî bazen de makamdır. Bu surette aynı Velî'nin hatırasının muhtelif yerlerde saygı gördüğü tesbit edilir, en tipik misâl Sarı Saltuk'dur.

⁷⁵ Eski birtakım Velî, Ahî ve Eren'leri benimseyen Bektaşîlik, sonraları çok liberal oluşu yüzünden şiiliğe de benimsemiş ve çok yerlerde, bu velîler âdeta şiiliğin sembolü olmuşlardır. Türklerin eski dinleri olan Şamanizmden çok şeyler almış olan Bektaşîlik, şiilik (Alevîlik)'i bir çok yerlerde kendi içine sızmasını mümkün kılmıştır. Aynı hoşgörülük, Bektaşîliğe bazı eski hıristiyan efsane ve menkıbelerinin de sızmasına zemin sağlamıştır. Ancak bu sızmanın derecesini tâyinde bazen çok ileri gidilmekte ve yanlış olarak hıristiyanlık ile yakın bağlantılar olduğu iddia edilmektedir. Bu bağlantıyı bazılarının ileri sürdükleri gibi, çok geniş tutmak yanlış olur. Meselâ 12 İmam'ın esasında 12 Haçvarî olduğu fikrini kabule imkân yoktur. Türklerin çeşitli çok eski inançlarından esaslarını alan Bektaşîliğin, diğer inançlar ile bağlantıları *objektif* olarak araştırılmadığından açık ve doğru görüşler ile mahiyeti ortaya konulamamıştır. E. Ertekin,

zayıf bir ihtimal ile Bizans olsa bile, mekân tesiri, orta kubbesi, şadırvanı, yan eyvanları ile tipik bir Türk yapısıdır. Ana çizgileri Konya'da Sahip-Ata hânîkahmdan⁷⁸ (Res. 25) ve Edirne'de, esasî belki yine haçvarî bir hıristiyan yapısına dayanan Yıldırım Bâyezid imaretinden⁷⁷ (Res. 27) pek farklı değildir. Konya Aksaray'ında *Darbhane* denilen ve eski adı unutulmuş harab tekke⁷⁸ (Res. 26) ile Kütahya'da Yakub Çelebi zâviyesi -şimdi camii- (Res. 24)⁷⁹ aynı plân şemasının ana çizgileri ile benzeri, fakat daha mütecânis ve daha iddialı oldukları için daha âbidevî örnekleridir⁸⁰.

İstanbul, 1968 Eylül.

Cönklerden derlemeler, Bektâşî nefes ve şiiirlerinden, "Çorumlu", sayı 54 (üzerinde yanlış olarak : 53) [1945], s. 1607-1609 de yayınlanan bir şiiirde, mucizeleri olan Veli'ler arasında Kırşehir'de Hacı Bektaş, Konya'da Molla Hünkâr, Osmaniç'da Koyun Baba. Çorum'da Sultan Lenduha (?) ve Elvan Çelebi sayılmaktadır.

⁷⁸ S. E y i c e, *Zâviyeler*, s. 20.

⁷⁷ S. E y i c e, *Zâviyeler*, s. 35 ve not 77, ayrıca bk. S. E y i c e, not 62 deki yerde s. 71-73, res. 10-14.

⁷⁸ Henüz tanınmayan bu eser hakkında ayrıca bir araştırma yapmaktayız.

⁷⁹ S. E y i c e, *Zâviyeler*, s. 40 ve not 97.

⁸⁰ Anadolu'nun Türk abidelerinin hakikî hüviyetleri ciddi olarak araştırılmaksızın haklarında acele hükümler verilmemelidir. Nitekim Anadolu'nun esasında içtimai yardım (sosyal) müesseseleri olan yüzlerce ribat, hânîkah, zâviye ve dergâh sonraları bugün Elvan Çelebi zâviyesinin cami olması gibi, cami, medrese, han veya tekke olarak adlandırılmıştır. Bu hususta en güzel örnek Emir Alâüddin Eretna'nın Kayseri'nin dışında Sivas yolunda yaptırttığı ribat-hânîkahdır. Emir Eretna tarafından h. 740 (=1339-40)'da vefat eden zevcesi Sülipâşa için yaptırılan bu hanîkâhın ortasındaki avluda bu hanımın türbesi vardır. Emir Eretna da h. 753 (=1352/53)'de vefatında bu türbeye gömülmüştür. Halbuki bu eser yanlış olarak Köşk medrese olarak adlandırılmış ve birçok kitaba bir medrese olarak geçirilerek öylece değerlendirilmiştir. Biz, bir makalemizde bu tesisin bir medrese olamayacağını ve dervişler tarafından hizmet edilen bir ribat-hânîkah olması gerektiğini evvelce isbat etmiştik, krş. S. E y i c e, *İki Türk âbidesinin mahiyetleri hakkında notlar*, "A. Ü. İlâhiyat Fakültesi-Yıllık araştırmalar dergisi" II (1958) s. 107-112, Yeni yayınlanan bir araştırmada, bu hânîkahın hakikaten Eretna ailesinin türbesini korumak üzere yapıldığı ve hânîkahın idaresinin Şeyh Evhadüddin Kirmanî dervişlerine verildiği kaynağı ile gösterilmek suretiyle, bildirilmekte ve böylece evvelce ortaya attığımız iddiamız kat'i surette desteklenmektedir, kşl. I. H. U z u n ç a r ş ı l ı, *Sivas-Kayseri ve dolaylarında Ertana devleti*, "Belleten", XXXII, nr. 126 (1968) s. 170-161. Aynı bunun gibi Afyon - Karahisarı yakınındaki Boyalıköy'de bulunan bir hânîkah da medrese olarak tanıtılmıştır. Tekkeler kaldırılincaya kadar, Anadolu'nun en büyük Bektaşî müessesesi olan Seyyid Gazî âsitânesinin, bugün turistik levhalarda bir medrese gibi gösterilmek istenmesi, kendi medeniyet âbidelerimizi nekadar yanlış tanıdığımızı belirten garip hususlardandır.

E K L E R

1) Hakkı Efendi'nin Elvan Çelebi zâviyesi hakkındaki şiirleri

Yukarıda yazımızda s. 218 de, Hakkı adında bir şairin burası hakkında manzumeleri olduğunu fakat bunların tamamını göremediğimizi bildirmiştik. Bu makalemiz dizilip baskıya verildiği sırada, Çorum İl Halk Kütüphanesi memuru, Hakkı Bülhan Ertekin, 14 Mart 1969 tarihli bir mektubu ile birlikte amcası Hasan Eşref Eftekin Bey'in özel kütüphanesindeki bir yazmadan bu parçaların kopyalarını alarak bize göndermek lütfunda bulundu. İkinci manzumenin dördüncü beytindeki vezin bozukluğunun sebebini bulmak maalesef mümkün olmadı. Manzumelerin sahibi Tekkelihocaoğlu Hakkı Efendi H. 1287 (=1870/71) de Çorum'da doğmuş ve yine H. 1324 (=1906/07) de orada ölmüştür. Çorum müftüsü İbrahim Nuri Efendinin oğludur. Ailenin aslı Elvan Çelebi köyünden gelmiş ve Çorum'da yerleşmiştir. Halen 76 yaşında olan ve *Çorumlu* dergisinde yazıların sahibi, eski Çorum Kütüphanesi memuru sayın Hasan Eşref Ertekin, bu zatın beş oğlundan biridir. Bülhan Ertekin Bey'e burada teşekkürlerimi tekrarlarım. Manzumelerin asılları görülemediğinden metni kontrol mümkün olmamıştır, Pek kuvvetli birer eser tesiri bırakmayan bu iki şiir, Doçent Dr. Nihat Çetin tarafından gözden geçirilmiştir.

I. Elvan Çelebi türbesindeki yeşil direk hakkında :

Deve ile bu zât için gelen mermer bu mermerdir
Ne esmerdir ne ahmerdir velâkin rengi ahdardır
Derûn-ı Asitan içre olup bir güşede mahfuz
İhâta eyleyen etrafını masnû muhaccerdır
Gelen züvvar tutup niyyet anı bir kez kucaklarlar
Elin kavuşturan mesrûr olup bahıtlu dilberdir
İrişmezse eğer parmakların kıl kalbini hâlis
Dahi niyyeti hayrile kucaklamak mükerrerdır
Oku bir fâtiha üç dâne ihlâs rûh-ı pâkine
Muradın[sa] erişmeklik yetişmeklik mukarrerdır
Müzeyyen türbesi içre giren kesbi safâ eyler
Türabının kokusu misk ü amberle muattardır
Biküllî dilde Elvan Çelebi nâmı mukayyettir
Mufassal tarihinde aslı esbâbı musattardır

Sizin kemterinizdir himmetinizi diriğ etmen
Sülâle-nâmenizde Hakkı'nın ismi muharrerdir

II. Elvan Çelebi türbesindeki mermer havuz hakkında :

Direk ile Deve üzre gelen havz-ı müdevverdir
Ne balçıkdır ne ahcardır bu bir mermer mücevherdir

Serâpâ dürlü nakşile musannâdır musavverdir
Mübârek incüden ebyaz müeellâ levni ezherdir

Değildir munkatı' kış yaz derûnu mâ ile memlû
Lezizdir sekker ü baldan zülâlî âb-ı Kevserdir

Mahreci* âb olan aynın sıkup gönlünde tut niyyet
Talep eyle fülân çıksun bulunmaz nesne enderdir

Derûnu içre enbatla hubûbat nev'i hâzırdır
Muradına göre zâhir olup bir gizli esrârdır

Güruh-ı evliyâ içre kerâmeti muayyendir
Nazar kıl havzile mermerde nutkı hâla azherdir

Oku bir Fâtiha İhlâs ile ervâhını şâdet
O şahsın Hakkı'ya al himmetini sende, ekserdir

* Mahreci ile vezin bozuk olmaktadır; burada *muhayyer* kelimesi ile vezin düzeltilmiştir. Aslı bilinmediğinden öylece bırakıldı.

II) Sahife 223, not 35'e ek :

Burada gösterilen makalenin türkçesi daha önce yayınlanmıştır, bk. M. Önder, *Tarih ve dil bakımından önemli bir kaynak; Menakıb'ül-Kudsiyye, "Türk Yurdu"*, sayı 269 (Haziran 1957) s. 946-949.

III) s. 232 de Aziz Georgios hakkında :

Bu azizin sahiden yaşamış bir insan olabileceğini şüphe ile karşılamıştık. Papalık makamının resmî yayın organı olan *Osservatore Romana* da yayınlanan bir bildiriye göre, hıristiyan azizleri yeni bir incelemeye tâbi tutularak, bazıları tasfiye edilmiş ve sahiden yaşadıkları şüpheli olan, haklarındaki bilgiler efsanelerden ileri gitmeyen birçok aziz, hıristiyan takviminden çıkarılmıştır. Neticede bunların arasında aziz Georgios da bulunmaktadır. Bu çok yeni haberin aslını göremedik. Bu husustaki bilgileri Hamburg'da yayınlanan almanca *Stern* dergisinin, 1 Haziran 1969 tarihli, 22 sayısında s. 22-26 daki yazıdan öğrendik.

IV) Buradaki kitabelerin Paris'de bay ve bayan Sourdel tarafından alınmış noksan ve daha değişik kopyaları vardır. Bunların birer suretini elde etmek için yaptığımız muracaata, makalemiz baskıya verilineye kadar bir cevap alamamız bulunuyoruz.